

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИЗВЕСТИЯ НА ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
Книга XXXV

ЗА СЪГЛАСУВАНЕТО И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО НА НЯКОИ КАТЕГОРИИ С ОГЛЕД НА ФУНКЦИИТЕ НА *ЕДИН*^{1, 2}

Христо Стаменов
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

AGREEMENT AND THE INTERACTION OF SOME CATEGORIES IN RELATION TO THE FUNCTIONS OF *EDIN* (“ONE”)

Christo Stamenov
St. Kliment Ohridski University of Sofia

Резюме. Първата част на изследването разглежда проблеми при съгласуването по число при събирателни съществителни и имена за съвкупности, при именни фрази с повече от едно определение и при квантифицирани именни фрази, както и някои случаи на съгласуване по род. Разисква се разграничаването между логическо (семантично) и формално съгласуване като категорична дихотомия и като избор, обусловен от семантично мотивиране, като нещо, което е въпрос на степен. Засягат се бегло и въпросите за езиково вариране, норма и кодификация. След това вниманието се насочва към един конкретен случай на неправилно от нормативна гледна точка съгласуване в спонтанната публична реч от типа на *Х е един от авторите, който е най-четен...*, вм. *които са най-четени*. Това изисква синтактичен анализ на примерите, вглеждане в семантиката на предлога *от* и преразглеждане на функциите на *един* в тези конструкции. На базата на идеята за фузия (сливане на функции) и по-конкретно *fused heads* (опори, съвместяващи и функциите на определяемо) според разбирането на Huddleston & Pullum (2002) се предлага, че в случая *един* едновременно изпълнява ролята на числително, маркер за неопределеност и заместваща дума. Това виждане се различава от подхода, който раз-

¹ Copyright of each paper stays with the respective authors. The works in the Papers of the Institute for Bulgarian Language are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0. International Licence (CC BY 4.0): <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>.

² Дълга благодарност на Кр. Алексова, Ст. Буров, М. Ковачева, Св. Коева, Р. Ницолова, А. Стоевски и Б. Христов за много полезните им коментари по различни подтеми от предварителния вариант на този текст, както и на организаторите на Седмия и на

цепва *един* на омоними (числително, неопределителен член, местоимение) и е близко до виждането, че процесът на граматикализацията на *един* като неопределителен член не е завършен. Предложеният подход е в духа на разбирането за градуалност, прототипната теория и размитите категории. Последната част се връща към партизивните конструкции с предлога *от*: *X (един/etc.) от Y* и взаимодействието между категориите число и детерминация, отчасти и степени за сравнение, и тяхната реализация в квантифициращата фраза *X* и квантифицираното *Y*, като се държи сметка за разграничението между същински и псевдопартизивни конструкции.

Ключови думи: съгласуване (формално/семантично), функции на *един*, фузия, партизивни конструкции с предлога *от*, квантификатори, число, детерминация, предлогът *от*

Abstract. The first part of this study discusses problems of agreement in number occurring with collective nouns, noun phrases with more than one modifier and quantified noun phrases, as well as gender agreement. The question of logical (semantic) vs. formal agreement as a dichotomy or a matter of degree of semantic justification is presented. Issues of language norm, variation and codification are also touched upon. The attention then turns to a specific case of wrong (semantic instead of formal) agreement in number of the relative pronoun and the verb in the relative clause in the expanded noun phrase *един от N_{pl}, който...* ('one of the N_{pl} who...') in the public speech of educated speakers of Bulgarian. This requires syntactic analysis of the examples, a look into the semantics of the Bulgarian preposition *от* ('from' in this case is translated into English as *of*) and a reconsideration of the functions of *един* in those constructions. Accepting the idea of fused heads (Huddleston & Pullum 2002) the author makes the tentative claim that in these constructions *един* unites the functions of numeral, marker of specific indefiniteness and a pronoun. This goes against the current view that *един* is split into homonymous forms: numeral, indefinite article, and (according to some analyses) indefinite pronoun. The reason for this apparent contradiction in the two approaches is the not fully completed process of grammaticalization of *един* as an indefinite article in Present-Day Bulgarian, described in detail in some recent publications. The approach advocated here is more in line with the ideas of gradability, prototype theory, and fuzzy categories, rather than the classical categorization in terms of necessary and sufficient conditions as criteria for categorization. The final part deals with the relationship between the categories of number and determination, peripherally, degrees of comparison, and their realization in the quantifying (X) and the quantified (Y) phrases in partitive construction with the Bulgarian preposition *от*: *X (един/etc.) от Y* 'X (one/etc.) of Y', paying attention to the distinction between genuine and pseudo-partitive constructions.

Keywords: agreement (formal vs. semantic), functions of *един*, fusion and fused heads, number, gender, quantified noun phrases, partitive quantifiers, Bulgarian

1. Уводни думи

В тази студия се говори за най-различни, на пръв поглед не близко свързани и разнородни неща като видове съгласуване, функциите на *един* в българския

Осмия форум „Българска граматика“, и на участниците в разискванията по докладите, и не на последно място, на анонимните рецензенти на тази публикация за внимателния прочит и ценните забележки.

език, квантификация, партитивни конструкции, категориите число, детерминация, степени за сравнение и пр. Като оставим настрана приписването на Ф. дьо Сосюр определение за езика като „un système où tout se tient“³, нужни са, струва ми се, малко повече обяснения и дори оправдания, защо и как се появи текстът, който сега предлагам. В него се обединяват, преподаждат и доразвиват три предишни отчасти публикувани материала, а именно Стаменов 2020, 2020а, 2021. Реалната история е следната. В почти несъзнателното ми и дори натрапчиво наблюдаване на начините, по които се използва нашият език в днешно време, нещо, от което повечето български лингвисти предполагам страдат, се натъкнах на един доста често срещан случай на неправилно от нормативна гледна точка съгласуване по число. Става дума за примери от типа на *Той е един от авторите, който е най-четен*, където вместо в множествено число, относителното местоимение, а и глаголът и предикативът в подчиненото относително изречение, се явяват в единствено число. Сам по себе си този факт най-напред заслужава да бъде отразен и коментиран в една езикова бележка и такава наистина се оказва, че съществува. Това е Благоева/Blagoeva 2017. В моя случай тази употреба стана предмет на кратък непубликуван доклад, който представих на Седмия форум „Българска граматика“ (Стаменов/Stamenov 2020). Там езиковият материал изискваше анализ на синтактичната структура, както и вглеждане в семантиката на предлога *от* и на цялата предложна фраза. За мене беше особено интересно каква е функцията на *един* в тези структури, тъй като темата за *един* отдавна ме беше занимавала, най-вече в Стаменов/Stamenov 1985 и Стаменов/Stamenov 1987. За разлика от други възможни решения за *един*, които се основават на избора между омонимични форми: числително име, неопределителен член, неопределително местоимение, тук застъпвам позицията, че в разглеждания тип конструкции *един* съвместява функциите и на трите изброени класове думи, като се опитвам да приведа аргументи в полза на това. При това тълкуване се опирам на явлението фузия (*fusion*) – сливане, съвместяване на функции – предложено в авторитетната кеймбриджка граматика на английския език (Huddleston and Pullum 2002: 332–333) и по-специално идеята за т.нар. *fused head* – опорна дума, съвместяваща и функциите на детерминираща зависима част. Стаменов/Stamenov 2020 представлява основата на Част 2 на тази студия, където проблемите се разглеждат по-подробно и която заема централно място в предложения тук текст.

От Стаменов/Stamenov 2020 можеше да се тръгне в две посоки. Едната беше от частния случай на едно проблематично съгласуване да се премине към по-общи разсъждения за съгласуването изобщо, най-вече с оглед на българския език. Това направих в статия (Стаменов /Stamenov 2020а), посветена на проф. В. Радева и провокирана и от нейните разсъждения по тези въпроси. Тази статия е първообразът на първата част на тази студия. В Част 1 се припомнят някои проблеми при съгласуването по число при събирателни съществителни и при имена за съвкупности, при именни фрази с повече от едно определение и при кванти-

³ Вж. за това Koerner 1998, а също и Bauer 2003.

фицирани именни фрази, както и някои случаи на съгласуване по род. Разисква се разграничаването между логическо (семантично) и формално съгласуване като категорична дихотомия и като избор, обусловен от семантично мотивиране, като нещо, което е въпрос на степен. Засягат се бегло и въпросите за езиково вариране, норма и кодификация. Колебанието и изборът между семантично и формално съгласуване, както и въпросът за нормативността, пряко се отнасят към анализирания тук примери с *един от, който / които...* и се илюстрират от тези употреби. Въпросът за съгласуването и взаимодействието с категорията число възниква и при на пръв поглед парадоксалната форма за множествено число на думата *един*, функционираща като показател за специфична неопределеност, където българският език се отличава от езици като английския, развили неопределителен член от числителното „едно“ (Стаменов/Stamenov 1985: 39–40).

Другата посока за развитие на първоначалната тема беше към разглеждане на особеностите на партитивната конструкция с *един от...*, както и на други конструкции с партитивни квантификатори, по отношение на взаимодействието между категориите число и детерминация и тяхната реализация в квантифициращата и в квантифицираната фраза, като се държи сметка за разграничението между същински и псевдопартитивни конструкции. Това направих в материал (Стаменов/Stamenov 2021, под печат), който е залегнал в третата част на тази студия.

И така, тази студия представлява опит да се преподредят, свържат и преосмислят неща, вече отчасти казани в предишни публикации на автора. Стремехът е от различни гледни точки да се хвърли светлина върху основния предмет на изследването, а именно функциите и употребите на *един* в съвременния български език.

2. За съгласуването

2.1. Въведение

В своята неотдавнашна статия „Логическо и граматическо в речевата изява“ проф. В. Радева (Радева/Radeva 2019) насочва вниманието си, а и това на читателя, към възможностите за разминаване и напрежение между езиковата форма и логическото съдържание, което може да обуславя появата на различни езикови изрази, не всички от които са приемливи от нормативна гледна точка. Това разминаване всъщност е една от проявите на невзаимно еднозначното отношение (т.е. отношение „не едно към едно“) между форма и значение, което е неизменна характеристика на естествения човешки език⁴. Основни него-

⁴ Сrv. обаче позицията на Д. Болинджър, един от най-проникновените американски езиковеди на своето време, който в началото на книгата си „Значение и форма“ твърди: „Тезата, която аз ще защита, няма да изненада човека от улицата. Кажете му, че ако два начина да се каже нещо се различават по думите им и тяхната подредба, те се различават и по значение, и това ще го изненада не повече, отколкото ако му кажете, че ходенето под дъжда ще го намокри [мой превод – *Хр. Ст.*]“ (Bolinger 1977: 1). Тази позиция става по-защитима, особено ако се има предвид устната реч, където разликата в интонацията

ви прояви са синонимията, многозначността, омонимията, двусмислието, възможността за перифразиране. На невзаимно еднозначното съответствие между форма и значение се дължи и появата на понятията „дълбинна и повърхнинна структура“ (и съответните различни равнища на анализ), които станаха популярни в лингвистиката от средата на миналия век и все още се употребяват.

Разминаването между логическо и граматическо се проявява особено явно при съгласуването в рамките на синтактичните структури. Ето защо се говори за граматическо (подчинено на формалната граматическа организация) и логическо (сислово) съгласуване, които, както вече се каза, могат да влизат в конфликт, а изборът на единия или другия тип съгласуване може да води до вариране и колебание в употребите, като някои от тях се оказват нарушения на установената езикова норма.

2.2. Поглед към част от литературата по въпроса

В българската лингвистична литература въпросите за синтактичното съгласуване стават тема за теоретични разсъждения в средата на миналия век. Тогава се появяват книгата на К. Попов „Синтактичното съгласуване в българския език“ (Попов/Роров 1964/1988), както и излезлият малко преди това негов основен труд върху българския синтаксис (Попов/Роров 1962/1963), и някои други негови публикации по тази тема (например Попов/Роров 1960). В споменатата книга съгласуването се разглежда като едно от средствата за изразяване на подчинителна синтактична връзка и се дефинира като „уподобяване на зависимата дума спрямо главната по род, число, лице и падеж“ с уговорката, че, бидейки аналитичен, съвременният български език е лишен от съгласуване по падеж (Попов/Роров 1964/1988: 5). Това разбиране за съгласуването, а то не се различава от общоприетото, се основава на формата: съгласуването се осъществява с морфологични средства. Под съгласуване се разбира преди всичко формално-граматическо съгласуване. Авторът въвежда и разграничаването между граматическо и логическо съгласуване: „Грамматическото (синтактичното) съгласуване е формално, т.е. отнася се до съгласуване на форми, и е подчинено на граматическите правила, а логическото е сислово и е подчинено на логическите правила и изисквания“ (Попов/Роров 1964/1988: 6). Най-общо казано, между двата вида съгласуване „има единство, основано на единството и [...] връзката между езика и мисленето [...] и все пак невсякога между тях има пълно съответствие“ (пак там).

В тази неголяма по обем книга, посветена на синтактичното (т.е. на формалното) съгласуване, значителна част е отделена тъкмо на отклоненията от формалното съгласуване, наречени особености при съгласуването. Те са разгледани на базата на изобилен илюстративен материал, почерпен основно от художествената литература и от пресата. Този езиков материал е свидетелство за

(което също е разлика във формата) сменя голяма част от двусмислията. Това всъщност е позицията, че няма такова нещо като абсолютна, пълна синонимия, споделяна и от други.

съществуването в много случаи на различни възможности за съгласуване. Тъкмо тези случаи са проблемни и при тях се забелязват колебания при употребите. Някои от отклоненията от формалното съгласуване се считат за явни граматически грешки, включително и случайни грешки на езика/перото, други водят до неясно изразена мисъл, трети са малко или много приемливи варианти. Това, че приемливостта често се разбира като нещо, което е въпрос на степен, се вижда от изрази като „по-добре... [да се каже]“⁴, когато се предлага алтернативен изказ.

Факторите, които обуславят тези отклонения и колебания, се определят най-общо като логически (сисловни, семантични), психологически, контекстови, стилистични и формални (Попов/Роров 1964/1988: 32). Не се изключва и възможността за чуждоезиково влияние, в онова време най-често руско. В хода на дискусиата тези фактори понякога придобиват по-голяма конкретност, като се прибавят явления като словоред и близост/отдалеченост между главната и съгласуващата се част, синтактични контаминации, семантични отношения между лексемите, взаимодействия с различни категории (например определеност, изразена чрез членуване, различен род при повече от един подлог) и др. Допуска се възможността и за развитие и промени в езика, като логическото съгласуване може да отразява нови моменти в разволя на мисленето и езика. В по-ново време автори като Р. Ницолова и Ст. Буров обръщат внимание на концептуализацията на нещата в мисленето на хората и на възможните промени в нея и отражението им в езиковите употреби. В съпоставителен план и в сравнение с останалите славянски езици К. Попов отбелязва, че случаите на логическо съгласуване са по-чести в съвременния български език (Попов/Роров 1964: 6). Има и опити за някои типологични наблюдения във връзка с аналитизма на българския език.

Отделихме повече място и внимание на тази малка по-обем книжка, тъй като в нея са поставени, илюстрирани с богат езиков материал и разработени основните проблеми на съгласуването в съвременния български език. Същият подход към тази проблематика виждаме и в основния труд по синтаксис от същия автор (Попов/Роров 1962/1963), както и в третия том на по-късно излязлата академична граматика (ГСБКЕ 3 1983).

Темата за синтактичното съгласуване неизбежно продължава да занимава българистите и от следващите поколения. Тя не само заема съществено място в морфосинтаксиса на езика, но не престава да създава практически трудности в езиковата употреба. Грешките и отклоненията от нормата упорито се повтарят въпреки езиковите бележки и прескриптивни препоръки, които се появяват периодично. Виж например неотдавна появилите се „Разни нови езикови съвети“ (Мурдаров/Murdarov 2019: 108–111). Проблемите на съгласуването редовно се появяват в списъци от граматически явления, в които употребата в съвременния език е разклатена и които затова може би вещаят промени в системата⁵.

⁵ Вж. сбито изложение на основното за синтактичното съгласуване, ориентирано към българския език, както и кратка библиография и в Станева/Staneva 2000.

В общоезиковедски план въпросите на съгласуването са подробно разработени в посветената на тази тема книга на британския езиковед Гревил Корбет (Corbett 2006). В нея е привлечен материал от множество типологично разнообразни езици, но тя е от особен интерес за нас и с това, че авторът, славист по образование, се позовава на много примери от славянските езици, включително и български. Амбицията на автора, и трябва да кажем, че тя е успешно защитена, е да се допринесе към една обща теория на съгласуването, да се вникне в същността и особеностите на това явление и да се очертаят неговите граници, както и да се въведе някакъв ред и яснота в терминологията, използвана от различните автори. Така се въвеждат термини като *контрольор* и *таргет* съответно за елемента, командващ/задаващ съгласуването, и за елемента, който се съгласува с него; *домейн* (област, сфера) – за синтактичната конструкция, в рамките на която то действа; *feature* – белег, по който то се осъществява – тук традиционно говорим за съответната (морфологична) категория, например число, а не за конкретната нейна стойност – единствено или множествено. Външни спрямо тези елементи и категории, но не по-малко съществени, са и *условията* за осъществяването на съгласуването. Цитираната като една възможна отправна точка дефиниция за съгласуването като систематично ко-вариране между семантичните и формални характеристики на един елемент и формалните характеристики на друг (Corbett 2006: 4) включва и смисловата, и формално-граматическата страна на въпроса. Така неизбежно възниква възможността за разграничаването между формално и семантично съгласуване, като първото се определя като по-канонично (Corbett 2006: 24). На въпроса кое е канонично (? основно, немаркирано, по-често срещано), при съгласуването се отделя доста внимание. Важно място се предоставя на случаите на отклонение от очакваните категориални форми и стойности, т.нар. *mismatches*, при които има несъответствие във формално или смислово отношение. Това са особените случаи, за които вече стана дума по-горе. Оказва се, че те съвсем не са редки изключения, а значимо явление, и вариациите, които те пораждават в употребата, не са случайни, а по-скоро са закономерни. На тях Г. Корбет гледа като на „прозорец към механизмите, според които действа съгласуването и към техните промени“ (Corbett 2006: 144, мой превод).

При наличието на много фактори и параметри, отнасящи се до различните „участници“ в процеса на съгласуването (контрольор, таргет, домейн, условия), които могат да получават различни конкретни стойности и така да влияят върху крайния избор, понякога в различни посоки, изпадаме като че ли в ситуация на много голям потенциал за вариативност, граничещ с липса на принципност и какъвто и да било ред при този избор. Тук обаче се намесват ограничаващи закономерности и тенденции, систематизирани от Г. Корбет под формата на йерархии, разработени подробно в седма глава на коментиранията книга (Corbett 2006: 206–247) и предложени и в по-ранни публикации от същия автор. Основната идея, убедително подкрепена с емпиричен материал от много езици, е, че в различни типове домейни вероятността за каноничност на формалното

съгласуване нараства/отслабва монотонно при сравнението на йерархично подредените домейни. Основната съгласувателна йерархия е следната:

атрибутивна модификация > предикативно съгласуване > относителни местоимения > лични местоимения (Corbett 2006: 207),

като най-силно застъпено е формалното съгласуване в домейните вляво при тази подредба, а най-семантично мотивирано е съгласуването при личните местоимения. В рамките на предикативното съгласуване се установява още една йерархия:

лична глаголна форма > деятелно причастие > прилагателно > съществително (Corbett 2006: 231).

Тези йерархии се потвърждават и от съгласуването в българския език, втората от тях при различните типове сказуеми, като към нея може да добавим липсващото страдателно причастие вдясно от деятелно причастие и непосредствено преди прилагателното име. Колебанията при съгласуването на двата вида причастия при учтивите форми в българския език са добре известни и многократно коментирани най-често от прескриптивна гледна точка.

Тук е възможно да се представи само в най-едри шрихи основният труд на Г. Корбет върху съгласуването, в който отделните подтеми са разработени много детайлно на базата на изобилен езиков материал от типологично разнообразни езици и с отчитане на литературата, натрупана по разглежданите въпроси. Ще привърша този бегъл поглед към съвсем малка част от литературата върху съгласуването със споменаването на една новоизлязла книга (Hristov 2021) от сравнително млад български автор. Божил Христов е специалист по история на английския език, но има сериозни интереси и към българския и другите славянски езици, и към теоретичното езикознание. Заглавието на книгата е *Agreement and Case Assignment in the Context of Nominal Coordination and Beyond. A Lexical-Functional Grammar Account/Съгласуване и надежно управление в контекста на съюзно свързани съществителни имена и местоимения и извън него. Изследване в рамките на Лексикалната функционална граматика*. Книгата е на английски език, но тя е снабдена с много подробно и, може да се каже, почти самодостатъчно резюме на български (Hristov 2021: 309–346), което улеснява българския читател, не на последно място, и с предложените български съответствия на английските термини от основния текст. Книгата представлява преработен вариант на докторска дисертация, защитена много успешно в Оксфордския университет, Великобритания, през 2012 г. В нея се работи с български, сръбски, хърватски и английски езиков материал. От двете понятия, упоменати в заглавието, съгласуване и управление, по-голям дял се пада на първото. Добре известно е, че координирането на именни фрази чрез съчинителна връзка създава проблеми при съгласуването, съответно и при описанието и обяснението на процесите. Изследването е извършено в рамките на Лексикалната функционална граматика. Работата във формализиран лингвистичен модел може да доведе както до по-прецизно и детайлно описание и обяснение на езиковите факти, така и до усъвършенстване на самия

модел. Книгата на Б. Христов предлага приноси и в двете посоки. В контекста на основната традиционна двудялба на формално и смислово съгласуване интерес представлява лансираното в някои по-нови лингвистични анализи разграничаване между три вида съгласуване, представено и успешно използвано в книгата на Б. Христов (Hristov 2021: 29–31). Тази тридялба включва *конкорд*: граматично съгласуване, което е по-близко до морфологичния облик и до склонитбения тип, т.е. напълно формално; *индекс*, който е в по-тясна взаимовръзка със семантиката, макар и да спада към „ресора“ на граматиката, и, накрая, *чисто семантичното или прагматично съгласуване* (Hristov 2021: 312). Б. Христов отделя специално внимание и на категорията одушевеност във връзка със съгласуването и управлението и с нейното място в граматическата система на българския език (Hristov 2021: 145–152, 321–325).

2.3. Проблеми при категорията число

Една от смисловите категории, при които може да възникне напрежение, разнотий между форма и смисъл, е категорията количество или, при В. Радева, „количествена определеност“ (Радева/Radeva 2019: 12). Авторката показва как тази понятийна категория⁶ намира езиков израз на лексикално равнище (чрез семантиката на отделната дума), лексикално-словообразователно (например деминутиви, сингулативи) и чисто граматически (морфологически) в категорията число. При един особен клас съществителни имена – *nomina collectiva*, се открива възможност за такъв смислов сблъсък между единичност и множественост – двете основни разновидности на количествената определеност при броеми същности. Тези имена могат да бъдат словообразователно маркирани (*гражданство, славянство, човечество*) или пък непроизведени по този или някакъв друг словообразователен модел (*дружина, отбор, чета, ято*)⁷. Проблемите при съгласуването по число тук не са изненадващи поради двойствения характер на тези имена, които крият в себе си единственост и множественост, тъй като назовават т.нар. сборно или събирателно множество, в което отделните елементи са загубили своята самостоятелност и образуват едно цяло от неща, обединени на базата на общ признак (Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova 2007: 25, 68–72). „[П]ротиворечието между семантичната множественост и морфологичната единичност на събирателното име дава отражение върху неговото синтактично поведение. В резултат често настъпва противоречие между морфологичния облик на думата и синтактичните ѝ връзки“ (Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova 2007: 73–74). Появява се възможност за два вида съгласуване: с наблюдаване на едната или на другата количествена идея, което отговаря на едната или другата

⁶ За смисловата категория количество вж. повече в цялостното детайлно и задълбочено изследване на Л. Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova 2007.

⁷ Вж. повече за тези два вида събирателни съществителни имена в Буров/Burov 2004: 262–264, както и за изразяването на сборно множество чрез *nomina collectiva* в Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova 2007: 68–79.

възможност за концептуализиране на ситуацията. В този смисъл Ж. Молхова (Молхова/Molhova 1986: 103–104) говори за два вида събирателност: обединяваща (*unifying collectiveness*) и разделяща (*dividing collectiveness*). Изборът между едната или другата интерпретация обикновено се диктува от контекста. Ситуацията, с оглед на българския език, е описана от В. Радева в цитираната тук статия, в която читателят ще намери примери, а също и интересни разсъждения относно варирането в езика и езиковата норма и кодификация⁸:

Тяхната [на *nomina collectiva*] употреба в речта изисква съгласуване според категориалното значение *число*, представено от специални словоизменителни форми за израз на признаците ‘единичност’ и ‘множественост’. В речевата практика обаче се наблюдава колебание при съчетаването на събирателните названия, когато означават вършител на действие или процес. От една страна, наличието на форми за единствено и множествено число позволява граматическо съгласуване, което се изисква от книжовноезиковата норма. От друга страна, осъзнаването на признака ‘събирателност’ актуализира представата за ‘множество’ и обуславя допускането на „логическо“ съгласуване, което нарушава изискването на установеното правило... (Радева/Radeva 2019: 13).

В разгледаните примери проблемите произтичат от думата, определяща съгласуването, тоест от т.нар. контролор. Този тип примери, при които контролорът е събирателно съществително име, Г. Корбет отнася към случаите на лексикална хибридность (Corbett 2006: 163–164). Самата лексема има двойствен, хибриден характер по отношение на категорията число както в смислово отношение, така и по отношение на възможностите за съгласуване. В рамките на Лексикалната функционална граматика Б. Христов (Hristov 2021: 183–195, 329–330) предлага за събирателни съществителни от типа на англ. *family* те да бъдат индексирани едновременно за единствено и за множествено число и съответен механизъм за осъществяването на съгласуването на глагола с тях и с другите типове съществителни имена и други проблемни конструкции.

2.4. Проблеми при граматическия род

Друга категория, при която може да възникне сблъсък между граматическо и смислово съгласуване, е родът⁹. Формалният граматически род при имена на лица и животни в много езици корелира с биологическия пол (да не кажем „джендър“¹⁰), но има и случаи на разминаване. Такива асиметрии могат да породят проблеми в съгласуването¹⁰. Като разглежда динамиката на процесите на на-

⁸ Интересни разсъждения относно отношението между норма и вариативност, включително и примери за колебание между граматическо и логическо съгласуване, могат да се видят и в Радева/Radeva 2012.

⁹ За съгласуването по род в общоезиковедски типологичен план вж. Corbett 1991: 105–144.

¹⁰ Тези асиметрии могат да поразят сериозни проблеми и при превода от един език на друг, особено на художествена литература. Вж. за това например Shurbanov 2002 и Еко/Еко 2003/2021: 339–341.

зоваване на лица от женски пол, най-вече по професия, длъжност, пост, Р. Влахова-Руйкова/Vlahova-Ruykova (2019) се спира и на някои от трудностите при координация и съгласуване. Така при съществителните имена от граматически среден род, назоваващи лица от двата пола, „[к]нижовната норма предписва в такива случаи съгласуването да е съгласно биологическия пол на референта. В преобладаващата част от случаите обаче се има предвид м. р. [сексизъм в езика и езикознанието! – Хр. Ст.]. Рядко ще срещнем случаи като *новата аташе, избраната конференсие, голямата парвеню, опитната крупие*“ (Влахова-Руйкова/Vlahova-Ruykova 2019: 148). Тези примери показват, че съчетаването на противоречащи си (парадигматично взаимноизключващи се) граматични значения – ж. р. и ср. р. – в една фраза, която подлежи на съгласуване, не се приема лесно от езиковата интуиция на носителя на българския език.

Непоследователност при съгласуването по род може да се появи и при съществителните имена, които имат обща форма за лица от мъжки и от женски пол. Там картината е следната:

При тези съществителни обикновено изборът на обкръжение, т.е. селективната роля на рода, е половосъгласуваща: *Той е близък роднина / голям пияница / невероятен скръндза; Тя е близка роднина / голяма пияница / невероятна скръндза*. Асиметрията и в този случай предполага отклонения. Някои съществителни като *нехранимайко* променят окончанието си – *нехранимайко*, но се осмислят само като название на лица от мъжки пол: *Той излезе голям нехранимайко*, но не и **Тя излезе голяма нехранимайко*¹¹. При други окончанието *-а* води до съгласуване в ж. р. (Влахова-Руйкова/Vlahova-Ruykova 2019: 148).

2.5. Някои типологични особености: формално или граматическо съгласуване

Следва да се припомни, че може да съществуват типологични различия между езиците според предпочитанието към или (не)допускането на единия или другия вид съгласуване като например: формално граматическо (но и съответстващо на идеята за „обедняваща събирателност“) – в единствено число, ако съществителното име, контролиращо съгласуването, е в единствено число, или чисто смислово съгласуване с глагол в множествено число (т.е. формално несъгласуване) при съществително в единствено число и „разделяща събирателност“. „Известен факт е, че българският език е с преобладаващо граматическо съгласуване, за разлика от езиците с преобладаващо семантично съгласуване (каквото е английският език например)“ (Осенова/Osenova 2019: 202)¹¹. Това може да се свърже с много голямата наситеност на българския език с граматическа морфология и с почти пълната липса на такава в английския. Затова българите, изучаващи английски, с изненада откриват лесното съчетаване на подлог в ед. ч. със сказуемо в мн. ч. Но това определяне на българския език като

¹¹ За съгласуването в български език при подлог събирателно съществително име вж. ГСБКЕ/GSBKE 3 1983: 150–151.

език с преобладаващо граматическо съгласуване не трябва да се приема с абсолютна категоричност, а по-скоро само като преобладаваща тенденция. (Срв. и думата „преобладаващо“ в тази формулировка.)¹²

Наред с тази типологична характеристика на съвременния български език, П. Осенова набелязва в плана на динамичната синхрония развойните тенденции по отношение на граматиката и сред тях изпъква засилването на предпочитанието към семантичното съгласуване: „Засилва се ролята на семантичното (прагматичното, ситуационното съгласуване) за сметка на граматическото, и то предимно при лица“ (Осенова/Osenova 2015: 102). Потвърждение на това авторката вижда при учтивите форми с причастията, съгласуването при съществителни имена с две или повече еднородни определения (вж. за това и в следващия подраздел 2.6), дори в неупотребата на звателните форми, при които родът (всъщност полът) е по-ясно изразен. Още К. Попов отбелязва по повод съчетания от типа на *група туристи*, че тенденция „да се съгласува сказуемото не с абстрактното, а с конкретното съществително (конкретния подлог) все повече се разширява и е във връзка с аналитичния характер на нашия език, при който логическото съгласуване играе определена роля“ (Попов/Поров 1964/1988: 66)¹³. Предпочитание към семантичното и пренебрегване на формалното съгласуване може да се види и в нормативно погрешните употреби, които се коментират в Част 3 на настоящата студия.

2.6. Факторът чуждоезиково влияние

Понякога една форма на съгласуване или изразяване на смислово съдържание, противоречаща на кодифицираната норма, се отдава на чуждоезиково влияние, идващо от езици, в които този избор е общоприетият. Съответно такива употреби се осъждат от прескриптивна гледна точка. Така например К. Попов, като разглежда двата варианта при повече от едно определение, отнасящи се до различни референти (*българския и руския народ* срещу *българския и руския народи*), казва следното:

За да се изтъкне по-ясно, че определяемото означава не един, а два или повече различни предмети според броя на определенията, определяемото се поставя в мн. ч. Тази практика е широко застъпена във всекидневния печат и до голяма степен се дължи на чуждоезиково книжовно влияние, най-вече руско. [...] Този начин на съгла-

¹² Изглежда Вл. Мурдаров има малко по-различно виждане по този въпрос, като по повод на съгласуването при конструкции с *един и половина* казва следното: „Подходящият израз в тези случаи може да се определи, като се има предвид, че *съгласуването в езика ни обикновено се води не от формата, а от логиката* [курсивът мой – Хр. Ст.]“ (Мурдаров/Murdarov 2019: 108).

¹³ Срв. обаче виждането на Осенова (2017), според което в този тип именни групи опората е първото съществително, а второто е негов комплемент, като опората командва числото на комплемента. По отношение на съгласуването с глагола там се приема, че са възможни и двата варианта съгласуване, което прави съгласуването в случая несигурно или дори неизползваемо като тест за определяне на главната част на фразата.

суване, макар че се е появил и развил под чуждоезиково влияние, не е неправилен, щом се налага от смисловото съдържание на изречението. Той обаче не бива да се използва там, където е ненужен или не е обичаен (Попов/Поров 1963: 154–155).

Чуждоезиковото влияние безспорно е реален фактор, най-вече чрез някаква форма на превод, включително скрит и неосъзнат¹⁴, но възможността за избор между двата подхода при съгласуването е заложена в самия език приемник, в случая български. Може да добавим, че в днешно време по-вероятният виновник при такива употреби ще бъде не руският, а английският език. (Срв. предпочитаното в английски *the English and French languages* и българското *английският и френският език*, но и все по-често срещаното *английският и френският езици*.) Без нито да преувеличаваме, нито да омаловажаваме фактора езикови контакти и влияния, нека предпазливо да добавим, че това важи не само за случаите с две определения, а и изобщо за предпочитанието към смислово съгласуване.

2.7. Стилистично разслояване

Както често става при наличието на алтернативни форми и конструкции, появяват се възможности за стилистично разслояване. В коментираната по-горе книга на К. Попов върху синтактичното съгласуване това не остава незабелязано. Така някои варианти придобиват „пресилено нормативен и книжен характер“, „натегнат, книжен вид“ или характера на „шаблонна реч“, други конструкции пък имат звученето на народната реч (Попов/Поров 1964/1988: 36, 41, 49).

По повод на социолингвистичния фактор Г. Корбет отбелязва за руския език, че думи, принадлежащи към по-ниския регистър, показват по-силна тенденция към (и съответно по голяма честота на) семантично съгласуване (Corbett 1983: 39). Това ни навежда към въпроса как да гледаме на наблюдаващата се днес тенденция за отслабване на граматическото и засилване на смисловото съгласуване. Е ли тя проява на недостатъчна грамотност, грубо казано, изпростяване на езика, или пък, обратно, е стремеж към по-ясно и по-прагматично изказване на мисълта. Или пък, в някои случаи, това се дължи на чуждоезиково влияние, нещо, което също се приема нееднозначно. За визираните тук употреби, както и за други отклонения от кодифицираната норма са изказвани някои крайни възгледи. Отговорът на тези интересни въпроси не е толкова лесен и ще оставим читателя(т) сам да разсъждава върху него [? *ще оставим него да...* или *ще оставим той да разсъждава* – отново проблеми със съгласуването и управлението].

¹⁴ Срв. интересната статия на А. Данчев (Danchev 1982), където малко парадоксално се показва, че трансфер (пренос) и превод по същество са едно и също нещо.

2.8. Формално/смислово съгласуване: алтернативен избор или въпрос на степен

В своето приносно корпуснобазирано и типологично ориентирано изследване на съгласуването в славянските езици Г. Корбет (Corbett 1983: 92, 242) отхвърля традиционната двудялба синтактично (формално-граматическо)/семантично (логическо) съгласуване и предлага тя да бъде заменена с идеята за различна степен на семантична мотивация (semantic justification) при избора между двата възможни варианта. За този автор най-интересни са тъкмо случаите, в които съществуват варианти за повече от един начин на съгласуване, тъй като при изследването им може да се вникне в механизмите на този процес. Тях той нарича пропуквания в системата на съгласуване (cracks in agreement systems) и тяхното съществуване показва, че изборът не е само между възможни и невъзможни варианти, а и между варианти с различна честота на употреба (Corbett 1983: 1). Варирането може да има отношение и към социолингвистични фактори, но най-съществени се оказват граматическите. Г. Корбет разглежда граматическите фактори, които оказват влияние при избора на вариант. Част от тях са свързани с обекта на съгласуването (target), т.е. думата, която се съгласува. Тях авторът представя в споменатите вече две йерархии. Първата, която се нарича съгласувателна (Agreement Hierarchy), включва: *атрибутивна модификация* > *предикативно съгласуване* > *относителни и лични местоимения*, при което от ляво надясно намалява силата на формалното съгласуване и се увеличава шансът за семантично съгласуване. Втората йерархия, предикатната (Predicate Hierarchy), е в рамките на сказуемото (вкл. съставно и именно): *лична глаголна форма* > *причастие* > *прилагателно* > *съществително*, отново със засилване на шансовете за смислово съгласуване. Втората група фактори е свързана с думата, контролираща съгласуването (controller), и включва одушевеност ('човек' най-силно наклонява към смислово съгласуване), място в синтактичната конструкция (предходна позиция, близост/отдалеченост). Очертани са и типове конструкции с контролиращата дума, които обуславят възможност за избор между двата типа съгласуване (Corbett 1983: 95–96). Това са: повече от един подлог в съчинителна връзка, комитативни фрази (в езици като български тази смислова връзка се изразява от предлога *със*: *Майката с детето влезе/? влязоха в магазина.*)¹⁵, квантифицирани фрази.

Лесно могат да бъдат приведени примери от българския език в посочените области, в които има вероятност за различен тип съгласуване. В академичната граматика на българския език (ГСБКЕ 3 1983: 146–150) са описани възможностите при повече от един подлог, като са посочени и нормативните правила. По-горе вече стана дума за случая на събирателните съществителни имена.

¹⁵ Вж. по-подробно за съответните английски конструкции с предлога *with* в Stamenov 2019, а за българските конструкции с предлога *с* в контекста на съгласуването накратко и в Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova 2007: 65.

Близки до тях са и квантификатори като *мнозинство*, *болишинство*, *част от: мнозинството от X e / са...* Малко по-горе, в предходния параграф, най-напред написан *Втората група фактори са свързани с* (смислово съгласуване, както и съгласуване с по-близкостоящата дума), което впоследствие коригирах.

Проблемите при съгласуването с именни фрази от типа на *група работници* се разглеждат и в Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova (2007: 78–79). Освен че се отбелязва колебанието в съгласуването, там се коментират някои от факторите, влияещи при избора между съгласуване със събирателното съществително, функциониращо тук като квантификатор (*група*), или с второто съществително, експлициращо елементите на събирателното множество (*работници*). Един от тях е признакът +одушевеност, който наклонява везните в посока на семантично съгласуване, за разлика от –одушевеност, където се предпочита формално съгласуване: *Група студенти влязоха...*, но *Стадо коне навлезе в двора* (примери на Л. Крумова-Цветкова). Всъщност тези примери показват противопоставяне не между одушевеност/неодушевеност, а между персоналност (лице, човек)/неперсоналност. Този фактор е отбелязан и от Corbett (2006: 179), където се казва, че съгласуване в множествено число е по-вероятно при одушевен, отколкото при неодушевен контролор, а също и в Осенова (2015: 102). Формално съгласуване (единствено число) се предпочита и „когато събирателното съществително от именната групи има свое определение, когато е членуване или когато е свързано с предлога *от*“ (Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova 2007: 79).

Стъпка в посока на отказване от дихотомичното противопоставяне между формално и смислово съгласуване е приемането на делението на съгласуването на три подвида: конкорд, индекс и чисто смислово и прагматично съгласуване, представено накратко в 2.2 по-горе.

2.9. Проблеми при квантификация и партитивни конструкции

Интересен е случаят на именни фрази, съдържащи *един от*, модифицирани от подчинено определително изречение с *който*, разгледан по-подробно в Стаменов 2020 и в Част 3 на настоящата студия. При тези конструкции често се наблюдават отклонения от нормата по линия на съгласуването по число на относителното местоимение и на глагола в подчиненото изречение, отново в посока към смислово мотивирания избор. Ще ги илюстрирам със следния пример, който показва, че такова неправилно съгласуване често се наблюдава в публичната устна реч в електронните медии и при образовани носители на българския език:

Аз съм един от хората, който първи видя колекцията на Божков...
проф. Н. Овчаров, 17.02.2020 г., БТВ.

Блиък е случаят и при още един съставен квантификатор: *повече от един*. Ако приемем, че във фразата *повече от един човек* главната дума е *човек* (поне смислово това е така) и тя е квантифицирана от *повече от един*, глаголт, чий-

то подлог тя е, трябва да е в единствено число. Смесово обаче този тип фрази означават и имат за референт два или повече индивида/предмета. Правилото в българския език изисква формално съгласуване с главната дума, съществително в ед. ч., и това общо взето отговаря на усета на образованите естествени носители на езика. Това се потвърждава и от справката в Българския национален корпус (Институт за български език, БАН), където чувствително преобладават примерите, съобразени с нормативното правило. Виж за това данните в 3.9. Малко по-горе в тази статия обаче аз написах *повече от едно определение, отнасящи се до различни референти*, където причастието не се съгласува по число с думата, към която се отнася. Тук дразни нарушаването на формалното съгласуване. Замяната с формално съгласуващото се *отнасящо се до различни референти* обаче също е леко неприемливо от смислова гледна точка, защото всяко определение се отнася поотделно към различен референт. Изходът тук е в търсене на различна синтактична конструкция, при която няма да има такова напрежение.

Такъв е проблемът и в следната обява, поставена на входа на магазин:

**Като предпазна мярка заради
covid-19,
в търговският обект да не
остават повече от един човек.
Изчакването да става пред
магазина, спазвайки
минимална дистанция от 1,5 м.
Извинявайте за неудобството!**

В този, вече не устен, а писмено фиксиран текст, отново виждаме размиване между единственото число във фразата *повече от един човек* и смисъла на квантифициращия партитив *повече от*, както и представата за многото хора, които не трябва да влизат наведнъж в магазина.

2.10. Вместо обобщение

Неправилното от формално-граматическа гледна точка съгласуване би могло да се отнесе като негов вид, към понятието анаколут, познато още от класическата реторика. Терминът е от гръцкото ἀνακόλουθον: ἀν- „не“ + ἀκόλουθος „следващ“, и точно отговаря на лат. *non sequitur*, логическа грешка, при която заключението не следва от изложените доводи. Ето как анаколутът се дефинира от лингвистична гледна точка:

Нарушение, разрыв на правилната формално-синтактична връзка между елементите на изказването, особено между началото на изречението и неговия завършек; свързване на части на изречението, несъгласувани граматически, но подходящи по смисъл [мой превод – *Хр. См.*] (Ахманова/Ahmanova 1966: 43).

Ще добавя и дефиницията от много популярния навремето в англоезичния свят наръчник за езикова употреба *Fowler's Modern English Usage* (Fowler 1965: 26): „Изречение, в което завършващата част погрешно е заменена с конструкция, която предполага различна начална част [мой превод – *Хр. См.*]“. Това описание, предназначено за неспециалисти, добре отговаря на разгледащите тук примери. В по-ранни издания същият автор остро осъжда от своите прескриптивни позиции този тип грешки.

Повечето определения на анаколута, особено не тясно лингвистичните, обаче посочват, че на него може да се гледа, от една страна, като на граматическа грешка, но от друга, като на стилистичен обрат (напр. Личева и Дачева/Licheva, Dacheva 2012: 14), който цели постигането на определен ефект (привеждат се и примери от художествената литература). Очевидно може да се говори за две разновидности на анаколута, които могат да се различават по параметъра съзнателно/несъзнателно и по релевантността им към стилистичното ниво (небрежна или неправилна реч/търсене на стилистичен ефект). Посочва се и това, че анаколутът (несъзнателният?) е особено често срещан в устната реч. Там той може да е проява на изоставяне на започната синтактична конструкция наред изречението и преминаване към друга, на контаминация и подобни явления, характерни за устната реч.

Ранносредновековният теолог и философ Анселм Кентърбърийски (1033 – 1109) изглежда също е усещал напрежението между езиковата форма и логическото съдържание и възможното разминаване между тях, както личи от следния цитат от диалога „За граматика“, в който авторът привежда много примери на логически (смесови) грешки, предизвикани от робуване на езиковата форма и пренебрегване на смисъла (Анселм/Anselm 2008: 261–262): „Общият термин трябва да се открива не толкова в изричането на силогизма, колкото в значението. Както нищо не произлиза, ако общият термин е в изказаната дума, а не в смисъла, така той трябва да е в разбирането, а не в изречението. Без съмнение не думите свързват силогизма, а значението“.

Една от целите на първоначалния публикуван вариант на тези разсъждения по темата логическо и граматическо в езика и речта бе да се привлече вниманието към написаното от проф. В. Радева по този въпрос. То е само една малка част от богатото и разнообразно езиковедско творчество на тази авторка, което се потвърждава и от неотдавна излезлия сборник с избрани нейни трудове *Българският език и науката за него* (Радева/Radeva 2019a). В същото време темата за съгласуването е съществено важна за проблемите, които се засягат в следващите раздели на тази студия.

3. Разклатено съгласуване по число (*един от..., който...*) и функциите на *един*

3.1. Уводни думи

Синхронното вариране по географски и други социолингвистични параметри е неотменна характеристика на езика, от която произтичат конфликти с нормата, където има установена такава. Отклоненията от нормата се окачествяват като грешки, които понякога са толкова многобройни и забележими, че получават квалификацията „масови грешки“¹⁶. Добре известно е, че синхронното вариране може да даде началото на диахронна промяна и че част от днешните грешки в употребата могат да се превърнат в утрешната норма. От друга страна, отклоненията от нормата привличат вниманието на хората с изострено езиково чувство и са предмет на прескриптивен коментар. Затова слабите места в системата, разклащането на нормата представляват значителен интерес за езиковедската наука. Ще посоча като пример за това статията на П. Осенова/Osenova (2015), където са набелязани редица области на несигурност в употребите в съвременния български език: определителният член, съгласуване, бройна форма при съществителните имена, мъжколични форми, падежи при местоименията. В друга своя статия същата авторка (Осенова 2019) разглежда несъгласуването между подлога и сказуемото в българския език, какъвто отчасти е и случаят, който се разглежда тук. На тези проблеми обръща специално внимание Ст. Буров в статията си „Тенденции и промени в съвременната българска граматика“ (2015/2019), а и в останалите статии, включени в раздела „Иновационни процеси в съвременната българска граматика“ в книгата *Studia Grammatica Bulgarica* (2019), като добавя и новостите в глаголните употреби, всичко това в контекста на по-дълготрайните развойни тенденции в българския език и различните фактори в езиковата промяна¹⁷.

Един от очевидните случаи, в които може да се очаква разколебаване при съгласуването по число, е при подлози, изразени от съществителни събирателни имена или по-скоро от имена на съвкупности. Това не е изненадващо поради двойствения характер на тези имена, които крият в себе си единственост и множественост, тъй като назовават неделимо цяло от множество еднородни неща. Това отваря възможността за два вида съгласуване, с наблягане на едната или на другата количествена идея. За това, както и за възможните типологични различия между езиците според предпочитанието към или (не)допускането на единия или другия вид съгласуване – формално граматическо или смислово – вече стана дума малко по-подробно в предходната част на тази студия и особено в 2.3 и 2.5. Конфликт между логическо и формално-граматическо съгласуване може да възникне не само във връзка със събирателните имена. Примерите,

¹⁶ Вж. за т.нар. „масови грешки“ и ролята им напр. Вълчев/Valchev 2009: 225.

¹⁷ Вж. и пленарните доклади, изнесени на Седми форум „Българска граматика“.

които се разглеждат тук, също могат да бъдат разгледани като случай на логическо (смыслово-прагматично) съгласуване, което нарушава нормативното правило за граматическо (формално) съгласуване.

3.2. Примерите и тяхното първоначално описание

Ето и примерите, които дават основание за настоящите разсъждения:

Аз съм един от хората, който първи видя колекцията на Божков...
проф. Н. Овчаров, 17.02.2020 г., БТВ.

Слави е един от авторите, който е най-четен....

Слави е един от хората, който се радва на....

Венелина Гочева, журналистка, 19.03.2020 г., БТВ, „Лице в лице“.

...една от песните, която много често пускаха по радиото...

Юлия Спиридонова, писателка, 29.03.2020 г. БНТ, Канал 1.

(Тук глаголят е мн. ч., но не се съгласува със своя antecedент *песните*, а с изпуснатия подлог *те* на подчиненото изречение.)

Той е един от хората, който е стигнал до ... [това опростяване на азбуката]

Георги Ангелов, тв водещ, 25.05.2020 г., БНТ1, „История BG“.

Франция е една от държавите, която каза...

Екатерина Захариева, министър, 16.06.2020 г., БТВ.

Ето още два примера, в които относителното местоимение *който* вече не е подлог в подчиненото определително изречение и се въвежда от предлог:

Един от седемте хълма, на който е построен Рим. (интернет)

Всеки един от дните, в който се срещаме, валеше.

Нека да добавя, че откакто се заинтересувах от тази конструкция, продължавам редовно да се натъквам на нови и нови примери на такова съгласуване, което показва, че това е едно стабилно явление.

Чувството за коректност на носителя на езика, съобразяващ се с езиковата норма и проявяващ наблюдателност към езиковата форма, изисква подчертаните с получер шрифт форми да бъдат в множествено, а не в единствено число. Примерите са от спонтанна публична реч в телевизионни предавания (най-вече интервюта). За отбелязване е също така, че авторите на тези изказвания са високообразовани хора с професии, изискващи компетентно ползване на езика. Може да се предположи, че в обмислена и редактирана писмена реч тези нарушения на нормата са много по-малко вероятни¹⁸, но по този въпрос виж още в подраздел 3.9 на тази студия.

¹⁸ Вж. за ролята на спонтанната устна реч както за езиковите промени, така и за езиковата теория най-общо в книгата на М. Ковачева (Kovatcheva 2012).

Неправилността в съгласуването се наблюдава в именната фраза, която започва с *един / една / едно от* и включва подчинено определително изречение, въведено от *който*. В примерите, цитирани по-горе, тази фраза се явява в предикативна функция (сказуемно определение на подлога), но този тип фраза може да изпълнява и други синтактични функции, например подлог: *Една от страните, които подписаха споразумението, впоследствие се отказа от него*. Проблемът, който разглеждаме тук, е вътре в самата именна фраза и затова от тук нататък ще се съсредоточим върху нея. Грешката в съгласуването се проявява в числото на относителното местоимение, което въвежда подчиненото определително изречение. Там вместо нормативно правилното множествено число (*който*) се явява местоимение в ед. ч. (*който / която / което*). В случай че относителното местоимение изпълнява ролята на подлог в подчиненото изречение, погрешното съгласуване продължава в глаголната форма в подчиненото изречение, която отново е в единствено вместо в множествено число. Очевидното обяснение за появата на този тип грешки е в това, че този вид именна фраза назовава единична същност, нещо, което в смислово отношение е в единствено число. Следователно тук може да се говори за някаква форма на логическо (смислово) съгласуване. То обаче влиза в сблъсък с формално-синтактичната структура, която отразява и по-сложната логическа структура на израза, и затова се възприема като грешка. Самата синтактична структура ще бъде предмет на малко по-подробно разглеждане в следващия подраздел 3.3.

Този тип неправилно съгласуване не е останал незабелязан от българските езиковеди. От нормативна гледна точка той е коментирани в езиковата бележка на Д. Благоева (Благоева/Влагоева 2017). А и този съгласувателен проблем съвсем не е нов: колебливото съгласуване при този тип конструкции не е ограничено само в днешния език на електронните медии. Така още в средата на миналия век К. Попов формулира правилото за съгласуване в тези случаи по следния начин: „Относителното местоимение *който* обикновено е в мн. число, когато се отнася до съществителни имена в мн. ч., които влизат в словосъчетанието *един от ...*, например: *Стоил е е д и н о т т и я в о й н и ц и , к о и т о с е отделят и изтъкват между еднообразните войнишки фигури* (Й. Йовков)“ (Попов/Роров 1963: 205). Обърнете внимание на наречието *обикновено* в тази формулировка. Веднага след това авторът продължава, като привежда и примери, които може да са леко забавни или малко озадачаващи за по-младия читател:

В по-редки случаи, когато е необходимо да се индивидуализира или да се подчертае субектът като предмет на мисълта на изказването, относителното местоимение *който* може да бъде в ед. число и да се съгласува по род и число с числителното *един* от словосъчетанието на главното изречение, например:

Е д и н о т т и я н а ш и ч л е н о в е , к о й т о н е с а м о н а с ъ б р а н и я , н о и в т в о р ч е с к а т а и п р а к т и к а с е о т д а л е ч а в а о т п р и н ц и п а н а п а р т и й н а т а л и т е р а т у р а ... , е д р . Т . Г е н о в (Лит. фр. 52/57). Е д н о о т н а й - у р о д л и в и т е я в л е н и я , к о е т о с п ъ в а п р а в и л н о т о е з и к о в о , к у л т у р н о , е с т е т и ч е с к о и п о л и т и ч е с к о в ъ з п и т а н и е н а м л а д е ж с т а , е т њ њ н а р е ч е н и я т т а р и к а т с к и ж а р г о н (РД, 194/58) (Попов/Роров 1963: 205).

Тук К. Попов не само регистрира неформалното съгласуване, но като че ли се опитва да го оправдае и да го обясни, като всъщност застава на едни доста толерантни за времето позиции. Струва ми се, че причината за това неформално съгласуване в тези и в останалите подобни примери обаче не е толкова стремежът към индивидуализация, колкото превключването на говорещия от плана на езиковата синтактична форма в този на реалностите, за които се говори. Нека да разсеем още едно погрешно впечатление, а именно това, че явлението е ограничено само в устната реч. Тръгвайки с такива очаквания при търсенето в Българския национален корпус, все пак там открих достатъчно примери от писмени текстове – както оригинални, така и преводни. Данните за това са в 3.9. Да не забравяме и силното сближаване между някои от характеристиките на писмената и устната реч и тяхното преливане една в друга, което се наблюдава напоследък, особено в някои жанрове и медии.

3.3. Синтактичен анализ

Нека да разгледаме в нейната правилна форма именната фраза *една от страните, които подписаха споразумението*. На пръв поглед главната дума, поне в смислово отношение, е съществителното име в множествено число *страните*. В именната фраза обаче виждаме предложната фраза *от страните, които подписаха споразумението*. Тя от своя страна се състои от предлога *от* и от именната фраза *страните, които подписаха споразумението*. Главната дума в нея безспорно е *страните* и тя е модифицирана от подчиненото определително изречение *които подписаха споразумението*. Тъкмо затова относителното местоимение *които* трябва да е мн. ч. като своя antecedент *страните*, главната дума, която командва съгласуването в такива случаи. При положение че относителното местоимение изпълнява ролята на подлог (замества подлога) в подчиненото определително изречение, глаголът в него също трябва да бъде в множествено число.

Нека сега да се върнем към цялата предложна фраза *от страните, които подписаха споразумението*. Най-важните синтактични функции, които една предложна фраза изпълнява, са обстоятелствено пояснение или несъгласувано определение в пост-позиция спрямо определяемата субстантивна дума. Тъй като за адвербиална функция тук едва ли може да се говори, остава втората възможност. В позицията на тази субстантивна дума, вляво от предложната фраза, тук се намира формата *една*. Тя следователно е кандидат за главната дума, опората, която се модифицира от предложната фраза. На този етап от анализа ще предложим дълбинна структура за цялата именна фраза, която по-плътни ни доближава до смисъла на фразата и която неформално може да се представи като

„една страна от/измежду страните, които страни подписаха споразумението“¹⁹.

¹⁹ В подкрепа на този анализ ще се позова на Й. Пенчев, който по аналогичен начин извежда *последната от книгите от последната книга от книгите, някой от новите (студенти) < някой студент от новите студенти*, като поставя условието за

Сред промените, необходими за извеждането на реалната повърхнинна структура, е елиминирането на повтарящото се съществително *страна* в определени позиции и така от *една страна* остава само *една*. Следователно формата *една* замества или представлява дълбинното *една страна* и на нея в тази употреба може да ѝ се признае прономинална или заместваща функция. Тъкмо тази прономинално употребена форма *една* в случая е главната, опорната дума, към която е добавена постмодифициращата предложна фраза с предлога *от*. Интересното тук е признаването на прономинална функция на *един* в този тип употреби, за което ще стане дума по-нататък.

3.4. Семантиката на предлога *от* в тези конструкции

Според ГСБКЕ/GSBKE 2 (1983: 433) „[п]редлогът *от* е основният (и почти единствен) предлог в съвременния български език, който изразява отношение за отделяне“. Представяйки семантиката и употребите на този предлог, повечето описания започват от конкретното, физическото (отделяне от повърхност, отделяне/излизане от контейнер) и преминават към абстрактните употреби, сред които и интересуващото ни тук отделяне на елемент или подмножество от множество, „означаване на част от нещо или от някаква група, общност“ – ...*един от първите, един от главните му интереси, едно от основните задължения*“ (РБЕ/RBE 2002: 880); „партитивност (отделяне на част от цяло) – ...*една от скамейките*“ (ГСБКЕ/GSBKE 2 1983: 434); „партитивно значение – *един от учениците*“ (Маслов/Maslov 1982: 324). Измежду илюстративните примери от цитираните източници тук привеждам такива, в които думата, предхождаща предлога *от*, е *един*. В тази интересуваща ни употреба *от* е равностоен на сложния (произведен) предлог *измежду*, чието първо значение е дефинирано в РБЕ/RBE (1990: 353–354) така: „За означаване, че някой или нещо се отделя от дадена среда, от други хора или предмети, обикн. от същия вид“. Точно такова, партитивно, е значението на предлога *от* в конструкциите с *един*, предмет на този анализ.

Партитивното значение на предлога *от* се разглежда в контекста на балканския аналитизъм и по-специално на синкретизма на родителен и дателен падеж в ареален и диахронно-типологичен план от П. Асенова, която отбелязва: „[д]оминирането на датива над генитива в българския език се отразява в конкуренцията на предлозите *на* и *от* при отразяване на притежание, при което надделява *на*, а *от* се специализира за изразяване на партитивни отношения“ (Асенова/Asenova 2002: 83–84). Още за тези два предлога в семантичното поле на посесивността и партитивността виж в Асенова/Asenova 2002: 93, 97, 102–104 и в цитираната там литература.

възстановимост на изпуснатия елемент (Пенчев/Penchev 1984: 68). Това изискване е спазено и в нашия анализ. В редките случаи от типа на *Той е един от хората, които...* ще трябва да се постулира дълбинна структура като „той е един човек от / измежду хората, които...“, приемайки суплетивността: *човек – хора (човеци)*.

От гледна точка на начините за изразяване на партитивността или т.нар. стратегии на маркирането²⁰ (иначе казано, метафората, върху която се базират тези изрази) българските партитивни конструкции с предлога *от* принадлежат към сепаративната стратегия. Срв. цитираното малко по-горе твърдение, че *от* е основният предлог, изразяващ отношение за отделяне. Изразите, в които предлогът *от* е заменен от синонимичния сложен предлог *измежду* (*петима измежду тях*), също са резултат на сепаративната стратегия (метафора), тъй като водещият елемент е външният (сравни за други езици Seržant 2021: 908), в случая начален, елемент *из*-. Да припомним, че предлогът *из* е по-старинният начин на изразяване на отделяне от вместилище (= излизане), запазен и до днес като архаизъм и диалектизъм: *излизам из стаята*, което днес нормално е *излизам от стаята*. В тези изрази виждаме характерното повтаряне/съвпадане на глаголната представка с предлога. При съвременния израз „съвпадането“ между *из*- и *от* е само смислово (идеята за отделяне/излизане). В *измежду* обаче водещото сепаративно *из*- е в съчетание с локативното *между*. Към партитивните конструкции ще се върнем отново в Част 4.

3.5. Опората на именната фраза в предложната фраза *от NP*

Пълното вникване във функцията на предлога изисква да се отчете характерът на главната дума в именната фраза, която той въвежда, като и на думата, с която той се свързва вляво. Що се отнася до последното, тук главното деление е между приглаголни и приименни употреби на предлозите, като в случая ни интересуват приименните употреби²¹. По своя синтактичен тип партитивните конструкции, които ни занимават, са в рамките на една именна фраза (NP-internal, Seržant 2021: 901) и съответно се отличават с по-висока степен на интеграция на квантификатора и квантифицираното (Seržant 2021: 898–901). Нека да погледнем към главната дума (опората, head) на именната фраза, въведена от предлога *от*, включена в цялостната партитивна конструкция. В най-честия случай тя е съществително име в мн. ч. Ето един относително пълен списък на различните вариации с оглед на конкретната реализация на главната дума:

– същ. име, бройно, в мн. ч., членувано: *една от страните* [, *които...*];

²⁰ Различните стратегии за маркиране на партитивността – сепаративна, посесивна, локална и др. по-редки стратегии, са разгледани подробно в масштабното и обобщаващо типологично изследване на Иля Сержант върху партитивността, базирано на голям брой примери от 138 езика, представящи 46 езикови семейства от всички макроареали (Seržant 2021: 881–947, по-конкретно, с. 905–915).

²¹ Предлогът *от* се явява с партитивното си значение в по-хлабаво организирани партитивни конструкции в съчетание с глаголи като напр. *хапна от тортата* срещу *изям тортата*, където предложната фраза може да се разглежда като допълнение (непряко) или дори като адвербиал.

- същ. име, събирателно (съвкупност) в ед./мн. ч.: *един от групата ...*²² [един човек/студент от групата]; *една от групите* [една група (подклас) от групите];
- субстантивно употребено местоимение в мн. ч.: *един / една / едно от тези / онези / моите*;
- числително бройно, = или >2, членувано: *един от двамата / тримата, един от двата, една / едно от двете / трите* [един от двама с нечленувано числително няма референтна употреба, а означава само пропорционален дял];
- числително редно в мн. ч., членувано: *един / една / едно от първите*;
- дума за количество, членувана: *един от многото / малкото* (елипса на квантифицираната дума);
- прилагателно в мн. ч., членувано: *един / една / едно от червените / последните / другите*²³;
- причастие в мн. ч., членувано: *един / една / едно от подранилите / запитаните*.

Вижда се, че опорната дума на именната фраза след предлога *от* е или съществително име, или (ако е дума от адективен тип) субстантивирана / субстантивно употребена дума. Тази дума е в множествено число (освен имената за съвкупности, които смислово назовават множество) и в евентуалната дълбинна структура определя и се съгласува с някакво съществително име в множествено число, което се отстранява от повърхнинната реализация. Такова съществително би могло и да достигне повърхнинната структура: например *един от първите хора / участници /, които ...* Също като съществителните имена в тази позиция тези субстантивирани думи са определени (маркирани с определителен член) или, ако са показателни местоимения, самите те са детерминатори (определители). Опората на именната фраза вляво от предлога *от* ще разгледаме в 3.7.

3.6. Опората на цялата именна фраза *един от X, които...*

В началото на т. 3 вече казахме, че смислово най-важната дума е опората на именната фраза след предлога, обозначена тук с X: именно за X става дума. Според разпространеното традиционно виждане обаче предложната фраза в приименна употреба е следпоставено несъгласувано определение на именната фраза, с която тя се свързва. В случая това е субстантивираното самостоятелно употребено *един*, което може да се види като резултата от елипса на, в повечето случаи, лесно възстановимо съществително име. РБЕ/РВЕ (1984: 626) дава като

²² Не във всички случаи възниква възможност за грешки в съгласуването от типа, разглеждан тук.

²³ РБЕ/РВЕ (1984: 423–424) описва *друг* като прилагателно, но петото значение, посочено там и съответстващо на цитираната тук употреба, е „Като *местоим.* Вместо *същ.*“.

една от употребите на *един*: „Ш. Като същ.“, а за употребата на *един* като дума заместител ще стане дума и по-нататък в 3.9.3. Обикновено това колебание при определянето на главната дума тук се разрешава чрез отдаване предимство на морфосинтактичната реализация. Подобно е положението и при други именни фрази с квантификация (напр. с квантификатор същ. име и изразяване на синтактичната връзка чрез прилагане, англ. juxtaposition), напр. *чаша вода* – „чаша какво?“ или „колко вода?“, а защо не и двете? За езици с падеж на съществителното име квантифицираната дума се маркира с падежна форма, типична за зависима функция – *стакан воды*, в случая род. п. (съответстващ преводно в някои случаи и на предлога *от* в български), а при това квантифициращото съществително име е морфосинтактичният локус на цялата конструкция (Kortjevskaja-Tamm 2006: 220). Това насочва към признаването на квантификатора като главна част и квантифицираното като подчинена²⁴. Според ГСКБЕ/GSBKE 3 (1983: 168) първото съществително име тук е безпредложно свързано несъгласувано определение и има количествена семантика, а главната дума е второто съществително²⁵. Според Kortjevskaja-Tamm (2006: 220) при такива конструкции доводите в едната или в другата посока невинаги са категорични и едно решение би било да се признае, че категориите опора и зависима част (head and dependent) тук не са приложими.

Проблемът може да се преформулира и като анализ по непосредствено съставящите в конструкцията *един от X*. Кое деление е за предпочитане: [(*един*) (*от X*)] или [(*един от*) (*X*)], *един какво?* (именна фраза плюс следпоставено несъгласувано определение предложна фраза) или *колко X?* (партитив плюс главна дума съществително име).

Едно възможно интересно решение на някои от повдигнатите тук въпроси може да се предложи, като се заимства идеята на Хъдълстън и Пулъм за т.нар. fused-head constructions – конструкции (именна фрази) с опора с двойствени функции, съвместяващи ролята на главна и на зависима част (modifier или determiner). Единият от трите подвида такива конструкции са партитивните (partitive fused-head constructions): *most of the boys* [повечето от момчетата], *two of these chairs* [два от тези столове], където именната фраза назовава подклас от класа назован от комплемента на предлога *of* [от] (Huddleston and Pullum 2002:

²⁴ Вж. обаче Пенчев/Penchev 1993: 22, където се казва: „Някои думи (части на речта) влизат в съчетания само като подчинени: детерминаторите (Det) – като показателните местоимения в несамостояйна употреба – и квантификаторите (Qu) – количествени и степенни модификатори“. Това разминаване се дължи на по-тясната дефиниция на квантификатор при Пенчев като (затворен?) клас от взаимноизключващи се думи – бройни числителни имена, думи като *много*, *малко*, *няколко* (Пенчев/Penchev 1984: 25) – срещу едно по-широко функционално тълкуване на тази категория, което включва и същ. имена с количествено значение като *литър*, *килограм*, *кола* (*дърва*), *чаша* (*вино*), които за Пенчев функционират като препозитивни несъгласувани определения.

²⁵ Срв. обаче виждането на Осенова/Osenova 2017, представено съвсем накратко в бележка под линия 11.

232–233). Точно такъв е случаят и с нашите примери с *един от*²⁶, както ще стане дума малко по-нататък.

3.7. Партитивни конструкции с *от* и фразата вляво от предлога

Вече видяхме, че едно от значенията на предлога *от* е партитивното и тъкмо то се проявява в разглежданата тук конструкция *един от X, който...* Не е изненадващо, че този предлог се появява в много от партитивните конструкции. Ето една що-годе пълна инвентаризация на опората на фразата вляво от предлога:

- формата *един*: *един / едни от тях*;
- членувана форма на *един*: *единият / едните от тях* (алтернативност, противопоставяне на другите / останалите);
- числително бройно: *три / трима от тях*;
- числително редно: *първият / първите от тях*;
- числително дробно [? числ.име + същ.име]: *една трета / две трети от тях*;
- думи за количество: *много / малко / малцина, няколко / неколцина, колко / колцина от тях*;
- думи за количество *много / малко* в сравн. степен: *повече(то) / по-малко от тях*;
- същ. име *част(и) / частица / дял / брой*: *част от тях, известен брой от тях* (*част, дял* – лексикален израз на партитивността);
- събирателно същ. име (съвкупност): *група / групи от тях*;
- други същ. имена (отношение част – цяло, принадлежност към): *малък отсек от стената, копчето от сакото, хора от народа, полковник от запаса, депутат от Великото народно събрание, политик от БЗНС* [примери от РБЕ/РВЕ 2002: 880];
- прилагателно име, членувано: *сините от тях*; (при нечленувано прил. име – *сини от тях са останалите* – именната фраза е в нереферентна употреба; такова противопоставяне между референтна / нереферентна употреба, изразено съответно от членувана / нечленувана форма на думата, към която *от X* се отнася, се наблюдава и в други от цитираните тук примери);
- причастие в мн. ч., членувано: *подранилите / запитаните от тях* (при нечленувано причастие – *завършени от тях са останалите* – именната фраза е в нереферентна употреба)²⁷;
- местоимения (показателни, притежателни, въпросителни, относителни, неопределителни, обобщителни, отрицателни): *този / тези / онези от тях*;

²⁶ Идеята за приложимостта на fused-head constructions към анализа на употребите на *един* като неопределителен член в българския език е предложена от Стоевски/Stoevsky 2019: 182.

²⁷ Автентичността, а оттам и приемливостта на някои от тези примери е под въпрос. Вж. повече за това в 4.3.

моите от тях; кой / какво / какъв / колко от тях; който / каквото / какъвто / колкото от тях; някой / нещо от тях / някакъв (си) от тях; всеки / всички(те) / всичко от тях; никой / нищо / никакъв / няколко от тях.

Отново виждаме, че опорната дума на фразата, към която предложната фраза *от X* се отнася, е или съществително име, или, ако е дума от адективен тип (прилагателно, причастие, редно числително, някои видове местоимения), е субстантивирана, самостоятелно употребена дума. Такава употреба може да се изтълкува като елипса на определяемото име, което може да се възстанови от контекста. Голяма част от опорните думи са квантификатори: числителни имена, кванторните думи *всеки* и *някои*, думи като *много*, *малко*, *няколко*. Те уточняват броя, размера на частта, която се отделя чрез партитивната конструкция. Например *много от X* = „голяма част от X“. Думи като *този/тези* пък са детерминатори, в случая субстантивирани определители. Определеност в тази фраза се внася и от определителния член, когато той се появява. В много случаи опорната дума може да получи дясностоящо разширение: *първите пет от тях*, *прекалено много от тях*, *голяма / важна част от тях* и пр.

Интересно е да се провери кои от изброените конструкции позволяват изпускането на предлога *от*, а също и смисловите различия между двата варианта, където те са възможни. Важен и интересен е и въпросът за членуването на именната фраза от двете страни на предлога *от*, както и изборът между единствено и множествено число, където то може да бъде маркирано. Тези въпроси заслужават да бъдат разгледани по-подробно и ще бъдат засегнати в Част 4. Любопитна е и (на пръв поглед) малко парадоксалната възможност за мн. ч. на *един* в конструкцията *един от X: едни/едните от тях*. *Едни* като числително се приема само за чифтни предмети, сравни цитираният и коментиран и от други автори пример на Маслов *едни чорати* (Маслов/Maslov 1983: 186)²⁸. Приема се като нормална употреба *едни* като неопределително местоимение, а също и като неопределителен член, доколкото те се разграничават. Но към функцията или функциите на *един* в този тип конструкции ще се върнем по-подробно в 3.9.

3.8. Подчиненото релативно (определително) изречение във фразата *един от X, които...*

Вече видяхме в нашия синтактичен анализ на именната фраза *една от страните, които подписаха споразумението* (3.2, 3.3), че съществителното име *страните* в нея е модифицирано от подчиненото определително изречение *които подписаха споразумението*, а проблемът в нашите неправилни примери е в съгласуването на относителното местоимение, въвеждащо подчиненото изречение, с неговия antecedент. Нека да обърнем малко внимание на подчиненото определително изречение. В англоезичната лингвистична литература върху

²⁸ Според Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova (2007: 171) „едни [като числително] не е форма за множествено число, а се използва при имена *pluralia tantum* и *dualia tantum*“.

този вид подчинени изречения, наричани там релативни, традиционно се приема разделението между рестриктивни/нерестриктивни подчинени релативни изречения. Приложено към българския език го виждаме, струва ми се, най-напред в ГСБКЕ/GSBKE 3 (1983: 306) под името ограничителни (рестриктивни)/продължаващи повествованието (нерестриктивни) определителни изречения, в раздела, написан от Р. Ницолова²⁹. Това деление се възприема и от Й. Пенчев в неговите описания на българския синтаксис (Пенчев/Penchev 1984: 116, където за нерестриктивни се използва и терминът „апозитивни“; 1993: 94–95; 1998: 123). Напоследък то се разисква от Светла Коева (Коева/Koeva 2019a, Коева/Koeva 2019b), където тази класификация е представена в разширен вариант, включващ още два вида определителни изречения – максимализиращи и комплементни. По отношение на опозицията рестриктивни/нерестриктивни подчинените определителни изречения в нашите примери трябва да се определят като рестриктивни. Те отговарят на всички особености на този тип подчинени изречения, изброени по-долу. Те „характеризират antecedента по отношение на други индивиди от определен род, спомагат да се представи неговата видова отлика и да се отдели от множеството, [...] помагат на слушателя да идентифицира референта на местоимението“, за разлика от нерестриктивните, които „съобщават информация за вече идентифициран референт“ (Ницолова/Nitsolova 2008: 182). Такива подчинени изречения „носят главното изреченско ударение и не може да се отделят с пауза“, за разлика от нерестриктивните изречения, които „се изказват с така нар. „парентетична“ интонация – с по-нисък глас и с възможни паузи в началото и в края – като допълнителна информация“ (Пенчев/Penchev 1998: 123). „[Р]естриктивните атрибутивни изречения не могат да се изключат от сложното изречение, без това да промени смисъла на изречението, към което се отнасят“, а главното изречение и рестриктивното подчинено изречение не „могат да се преобразуват в две самостоятелни логически свързани прости изречения“ (Коева/Koeva 2019a: 53, 56).

Автори като Регина Вайнерт (Weinert 2004), Джим Милър (Miller 2006), Джулиана Фиорентино (Fiorentino 2007), Франсис Корниш (Cornish 2018) насочват вниманието си към спонтанната устна реч и настояват за съществуването на съществени различия между устната реч и планирания и редактиран писмен изказ, като релативните подчинени изречения заемат важно място в техните анализи. Виж и книгата на Мира Ковачева *Спонтанна устна реч и теорията за езика* (Kovatcheva 2012), и статията ѝ върху *дето* (Ковачева/Kovatcheva 2020). Вайнерт смята, че в спонтанната устна реч противопоставянето между рестриктивни / нерестриктивни подчинени релативни изречения не е толкова категорично и съществено и вместо това предлага три основни функции за тези подчинени изречения: да описват, да интензифицират / потвърждават и да иден-

²⁹ Вж. за рестриктивни и нерестриктивни определителни изречения и нейната *Българска граматика. Морфология* (Ницолова/Nitsolova 2008: 182–183).

тифицират вида референция – to describe, intensify/confirm or identify the nature of the referents (Weinert 2004: 3). Без да навлизаме в темата за разликите между спонтанната устна и писмената реч, ще споменем само, че и нашите примери споделят някои от характеристиките на устната реч: по-прости синтактични структури, които позволяват по-лесното пораждане и интерпретиране на изказа в реално време (Miller 2006: 509), както и по-ограничен инвентар от относителни местоимения (Fiorentino 2007: 270): отбягване на *когото*, *комуто*, *чийто*.

От гледна точка на типологията българският език следва стратегията за релативизация, която се приема за една от важните особености на езиците, принадлежащи към Европейския езиков ареал (SAE), а именно:

Релативизираната позиция се индицира вътре в относителното изречение чрез прономинален елемент, в пре(д)позиция в началото на относителното изречение, който елемент е падежно маркиран, за да се покаже неговата синтактична/семантична функция вътре в относителното изречение [мой превод – *Хр. Ст.*] (Comrie 1998: 59)

Веднага трябва да кажем обаче, че падежното маркиране на практика почти не се осъществява в съвременния български език въпреки съществуването на мъжколичните форми в ед. число *когото*, *комуто* и притежателното *чийто*, които присъстват най-вече в нормативните описания на езика и в изисканата официална реч, а иначе се заместват от (предлог +) *който* – една от проявите на разпадането на именното склонение. Освен това българският език използва и друга от стратегиите за релативизиране: употребата на неизменяеми относителни местоимения *дето* и *що* (вж. Ницолова/Nitsolova 2008: 184, а за *дето* в интензифицираща/потвърждаваща функция – Ковачева/Kovatcheva 2020). Отчитайки тези две особености може да кажем, че по този показател българският език не отговаря напълно на изискванията на SAE. И наистина, балканските езици понякога се сочат като периферия на Европейския езиков ареал (SAE), например от Fiorentino (2007: 263).

Към опозицията рестриктивни/нерестриктивно релативни изречения ще се върнем и в края на следващия раздел 3.9.

3.9. Данни от Българския национален корпус (БНК)

След като вниманието ни бе привлечено от колебание в съгласуването в устната реч при конструкции с „един от У“ и подчиненото относително изречение, възникна въпросът как стоят нещата в писмената реч. Очакванията са в писмено фиксирани текстове отклоненията от кодифицираната норма да са много по-малко поради възможността за редактиране и обмисляне на синтактичната форма. От друга страна, границите между писмена и устна форма на общуване не са винаги толкова категорични и непроницаеми и между тях съществуват разни форми на взаимодействие. Това особено важи за днешно време в резултат на новите технологии на общуване и на засилващата се тенденция към неформалност в много жанрове.

Един начин да се види картината в писмения език е справка в Българския национален корпус, разработен в Института за български език към БАН. Търсенето беше зададено поотделно за „съм един от тях“, „е един от тях“, „съм една от тях“ и „е една от тях“, като бяха извадени примерите с относително изречение след квантифицираното от *един/една от* съществително име. Четирите групи примери са от следния тип:

Аз съм един от N_{pl} , които / който....
 Той/ $N_{sg, masc}$ е един от N_{pl} , които / който....
 Аз съм една от N_{pl} , които / която....
 Тя/ $N_{sg, fem}$ е една от N_{pl} , които / която....

Променливите категории са лице (първо и трето) на подлога и род (мъжки и женски), макар и формално неизразен при множественото число на N_{pl} , но маркиран в *един / една* чрез задължително съгласуване. Тези четири вариации на анализирания конструкция не изчерпват всички възможности по отношение реализацията на подлога и на означената с N_{pl} позиция. Така например N_{pl} може да бъде събирателно съществително име в ед. число, при което множествеността е вътрешна, смислова. Смятаме, че общият сбор от 327 примера от трите групи е достатъчен, за да се отговори поне на основното питане, а именно установяването на наличие на неправилно съгласуване по число на относителното местоимение (*който/която* вм. *които*), както и на приблизителния относителен дял на неправилните примери. Количествените данни са следните:

При подлог в първо лице и $N_{pl(masc)}$ съществително име от мъжки род, обикновено отговарящ на мъжки пол на референта на подлога *аз*. Съответствието между пола на говорещия *аз* и рода на N_{pl} обаче не е задължително, както личи от примери като *Аз съм един от най-младите преподаватели тук*, казано от жена.

Конструкция	Брой примери	Относителен дял
Аз съм един от N_{pl} , които...	65	92,86%
Аз съм един от N_{pl} , който....	5	7,14%
Аз съм един от N_{pl} , които / който... (общо):	70	100%

При подлог в трето лице ед. ч. и $N_{pl(masc)}$ същ. име от м. р.:

Конструкция	Брой примери	Относителен дял
Той е един от N_{pl} , които...	116	84,7%
Той е един от N_{pl} , който....	21	15,33%
Той е един от N_{pl} , които / който... (общо):	137	100%

При подлог в първо лице ед. ч. и $N_{pl(fem)}$ същ. име от ж. р.:

Конструкция	Брой примери	Относителен дял
Аз съм една от N_{pl} , които...	18	90%
Аз съм една от N_{pl} , която....	2	10%
Аз съм една от N_{pl} , които / която... (общо):	20	100%

При подлог в трето лице ед. ч. и $N_{pl(fem)}$ същ. име от ж. р.:

Конструкция	Брой примери	Относителен дял
Тя е една от N_{pl} , които...	79	79%
Тя е една от N_{pl} , която....	21	21%
Тя е една от N_{pl} , които / която... (общо):	100	100%

Общо за всички примери:

Конструкция	Брой примери	Относителен дял
Отн. мест. в мн. число <i>които</i>	278	85%
Отн. мест. в ед. число <i>който / която</i>	49	15%
Общо	327	100%

Делът на примерите с неправилно съгласуване, т.е. с относителното местоимение в ед. ч., варира за четирите групи между 7,14% и 21%, а за общия брой примери той е 15%. Това убедително потвърждава наличието на нормативно неправилно съгласуване на относителното местоимение и дава представа за относителния дял на тези случаи. При начина, по който са направени тези извадки, би било рисковано да се правят някакви заключения за корелация между честотата на нарушаване на формалното правило за съгласуване и говоренето в първо лице срещу говоренето за трето лице и между говоренето от името на мъж / жена и за мъж / жена. Въпреки това представям данните за различните подгрупи от извлечения от БНК корпус и поотделно. В общия брой от 327 примера сред правилните са включени и намерените 8 примера с неизменяемото относително местоимение *дето*, както и по няколко примера с относителните *когато* (5) и *където* (3) в случаи, когато N_{pl} (от схемата в таблиците) може да се изтълкува като „време“ или „място“, а също и по един пример с *каквито* и *чиито*.

Примерите с неправилно съгласуване на относителното местоимение, извлечени от БНК, са от различни жанрове, стилови регистри и тематични области, в оригинални и преводни текстове. Ето само няколко от тях:

Аз съм един от малкото футболисти, който е имал щастието да играе с едно богато поколение футболисти като Найденов, Манолов, Божков.

... аз съм един от многото ваши врагове, който не заслужава дори да му подхвърлят някоя книга, за да не умре от скука.

Неспokoйният войвода е един от първите, който се появява при сигнала за спасяване на Съединението³⁰.

... това е един от вероятните сценарии, пред които България ще бъде изправена в обозримо бъдеще.

... мога поне да се успокоя, че съм една от малкото хетеросексуални жени в ТВ6, която не задиря.

Всъщност БУЛБАНК е една от малкото кредитни институции в страната, която през тази година ще раздаде дивидент.

... страната ни е една от малкото в ЕС, която облага с акциз кафето и неговите производни.

Оглеждането на примерите от нашия корпус навежда на мисълта, че делението правилни/неправилни примери, макар и базирано на формални показатели, не е съвсем категорично и че приемливостта понякога е въпрос на степен. Би било интересно да се направи анкета сред естествени носители на българския език за установяване на различни степени на приемливост на примерите, които най-общо се категоризират като погрешни. Това би било предпоставка и за търсене и установяване на фактори, които могат да имат някакво значение при избора между формално и смислово съгласуване. Тук ще набележа само два от възможните фактори, които могат да влияят на съгласуването в случая или са „сметкаващи вината обстоятелство“ при нарушаването на формалното правило.

Един по-особен случай се наблюдава при появата на събирателно съществително в единствено число (име, назоваващо множество) в позицията, означена в нашите схеми с N_{pl} . Тогава това съществително се характеризира само с „вътрешна“, смислова множественост, но е формално N_{sg} . Ето два такива примера от нашия корпус, извлечен от БНК:

*... не само да дойда в деня за посещения и да съм една от **тълпата**, която икономът развежда.*

*... аз съм един от членовете на **екипажа**, който се готви да отлети.*

В тези случаи единственото число на относителното местоимение не смущава толкова много, въпреки наличието на квантификатора *един / една от*. Подчиненото относително изречение може да се отнесе както към съществително име, което е формално в ед. ч. (*тълпата*), така и към опората *една [от хората]* на цялата именна фраза. Би могло да се твърди, че тук трудно може да се говори

³⁰ Този, както и последният от тази група примери показват, че не е задължително N_{pl} да е съществително име. N_{pl} е именна фраза, чиято пора може да бъде и друга субстантивирана дума.

за нарушаване на нормативното правило. Вторият от тези примери е по-близо до нарушаване на това правило, защото събирателното съществително *екипажа* синтактично е само включено като подчинена част (несъгласувано определение в постпозиция) в цялата именна фраза *членовете на екипажа*, чиято опора е съществително име в мн. ч. В смислово отношение обаче *екипажа* има по-голяма тежест от *членовете*. Отново се сблъскваме с разминаване между формална и смислова опора (главна част), което е предпоставка за колебание в съгласуването. В тези примери влияние в посока към избора на единствено число на относителното местоимение има и факторът близост (неотдалеченост) на контролър и таргет (съгласуващ се елемент).

Друг възможен фактор тук е смисловото отношение на подчиненото релативно изречение към цялото сложно изречение, в което то е включено, и по-специално делението на тези изречения на рестриктивни/нерестриктивни. Виж за това и в 3.8. Там се каза най-общо, че подчиненото релативно (относително) изречение е рестриктивно. То идентифицира чрез ограничаването му по-широкия клас, назован от N_{pl} , от който е отделен индивидът, обозначен от цялата разширена именна фраза, започваща с *един от*. Това добре се вижда от приведените по-горе в този раздел примери. В корпуса обаче се намират, макар и неголям брой, примери, в които нещата не стоят точно така. Ето един от тях:

Това е един от най-големите европейски медийни холдинги, който е специализиран в издаването на списания...

Не сме сигурни дали релативното изречение в този пример ограничава и идентифицира класа, назован от цялата именна фраза *най-големите европейски медийни холдинги*, или информацията в него се отнася само за индивидуалния холдинг, обозначен с подлога *Това* и приравнен с цялата именна фраза след копулата *е*. И още един пример от този тип:

Той е един от тримата братя, който завършва Физико-математическия отдел на Ришльовския лицей.

Тук не е ясно и тримата братя ли завършват Физико-математическия отдел на Ришльовския лицей или пък само визирият в подлога *той* брат го е завършил. Подчиненото изречение рестриктивно спрямо N_{pl} (*тримата братя*) ли е – такова тълкуване не е убедително в този лингвистичен и ситуационен контекст – или пък информацията в него се отнася само за този брат, за когото се говори (*един от тримата...*), и тази информация не е ограничаваща, а само допълнителна към подлога *той*. Такива двусмислия са нежелателни и би трябвало да се избягват. Ако тези примери се редактират с относително местоимение в множествено число, тълкуването ще се насочи към рестриктивно релативно изречение, идентифициращо N_{pl} . И обратно, относителното местоимение в единствено число наклонява везните към тълкуването, че информацията се отнася само за визирия индивид. В този смисъл, ако това е вярно, изборът на единствено число има своето допълнително смислово оправдание и не би

трябвало да е толкова осъдителен. Да припомним и съмненията във всеобщата валидност на противопоставянето рестриктивни/нерестриктивни релативни изречения, споменати и в 3.8, както и възможното двусмислие между двата типа тълкуване и в други случаи, което в крайна сметка се разрешава в сферата на прагматиката.

3.10. Функциите на *един* в конструкцията *един от..., които...*

3.10.1. *Един* като числително име

Думата *един* е преди всичко бройно числително име със значението ‘единичност, най-малкият брой положително цяло число’. Затова то се съчетава най-напред с броими съществителни имена в единствено число. В случаите, когато *един* е в комбинация с (в основната си употреба) неброими съществителни, то ги превръща в броими: *едно вино / кафе = един вид / една порция / една чаша вино / кафе*. В случаите, когато *един* се явява малко парадоксално в множествено число, *едни* запазва в някакъв смисъл семантиката си на ‘единичност’. В съчетание със съществителни *pluralia tantum*, назоваващи чифтни предмети, фразата с *един* означава един такъв предмет: *едни чорапи = ‘един чифт чорапи’* (Маслов/Maslov 1982: 367). Когато *едни* функционира като маркер за неопределеност при съществителни в нормално множествено число (нечифтни предмети), то привнася идеята за събирателност (събирателните имена съчетават в себе си идеята за *единичност* и за множественост): *едни хора / моливи = една група хора / моливи* (отделени от останалите членове на този клас).

Г. Корбет отбелязва за рус. *один*, но същото важи и за *един* в български, че това е бройното числително, което проявява най-много качества на прилагателно име: съгласува се по род, число, падеж [в български само остарелите *едного, едному*], одушевеност; докато на другия край на спектъра големите числа – *хиляда, милион* и т.н. – се държат като съществителни (Corbett 1983: 228–229)³¹. Всичко това има отношение към съгласуването. От една страна, изразите с квантификатор са от проблемните области при съгласуването (Corbett 1983: 6, 215–240), които откриват възможности за вариативност, оттам и разглежданите тук грешки. От друга страна, високата адективност (атрибутивната употреба) на *един* обуславя предпочитание към формално съгласуване с определяното съществително. В нашия синтактичен анализ *един* се съгласува граматически-формално с ели-

³¹ Като цяло бройните числителни имена (с изключение на ‘1’ и ‘2’) не различават род и число, затова не се съгласуват със съществителното, с което се свързват. Съществува виждането, че „съществителното е съгласувано с числителното, а не обратно“ (Кутсаров/Kutsarov 2007: 75), че „[б]ройните числителни определят формата на свързаното с тях съществително име“ (Ницолова/Nitsolova 2008: 130). Това е вярно във формално-граматичен план, но в смислово отношение не е очевидно. В израза *пет книги* съществителното *книги* е в множествено число заради числителното *пет*, или пък *пет* само уточнява точния брой на книгите, които така и така са много и затова съществителното е в мн. ч.? Сравни и трудностите по определянето на това, кое е главната дума в някои конструкции.

птираното съществително в дълбинната структура³², което се явява в множествено число в подчиненото определително изречение след *който*. Сравни т.нар. съгласувателна йерархия – Agreement Hierarchy (Corbett 1983: 5, 39): *атрибутивна модификация – предикативно съгласуване – относителни и лични местоимения*, с намаляване на силата на формалното съгласуване и увеличаване на шанса за семантично съгласуване. В същото време тази йерархия постулира по-силно предпочитание към логическо съгласуване на относителното местоимение *който* и това се потвърждава от грешката в нашите примери.

Б. Николаев посочва три вида категориални критерии за определяне на числителните като клас от думи (част на речта), които критерии трябва да се прилагат комплексно: 1. морфологичен критерий – присъствието на нумерална морфема; 2. семантичен критерий – изразяване на численост; 3. функционален критерий – специфични синтактични отношения³³ (Николаев/Nikolaev 2001: 22–23). Със сигурност употребата на *един* в разглежданата тук конструкция отговаря на първите два критерия: нумералната морфема е { / един- /, / -един- /, / -едн- / } (Николаев/Nikolaev 2001: 24), семантиката е числена ‘единичност’. Що се отнася до третия критерий, едва ли има основания да се мисли, че в това отношение *един* се държи по-различно от останалите числителни. Наистина формата *един* е последвана от предложна фраза с предлога *от*, но това е напълно възможно и за други числителни: *един / една / едно / едни / две / двама / три / четири / пет от + N_{pl} / тях*³⁴. Ако тези критерии са задължителното и достатъчно основание да се категоризира една дума като числително, трудно би могло да се каже, че *един* не е числително в разглежданата тук конструкция.

3.10.2. Един като неопределителен член

Проблемът за *един* като маркер за неопределеност е дискутиран достатъчно много в българистичната езиковедска литература³⁵. Все повече автори са

³² „При означаване броя на предмети (лица) числителните ‘1’ и ‘2’ се съгласуват по род [...]. При употреба без съществително се взема под внимание граматическият род на липсващото (но подразбирано въз основа на предходния контекст) съществително...” (Маслов/Maslov 1982: 189).

³³ За съжаление, в морфологично ориентираната книга на Б. Николаев функционалният критерий (специфични синтактични отношения) остава неуточнен. Виж и множеството дефиниции за числително име, предложени в литературата, както и разискването на особеностите на този клас думи в Куцаров (Куцаров/ Kutsarov 2007: 72–75).

³⁴ Тук възниква въпросът коя е главната дума в *една от страните, която...: една*, модифицирано от предложната именна фраза, която включва като несъгласувано определение на съществителното след предлога подчинено изречение с *който*, или (смислово по-оправданото) съществителното *страните*, определено от партиитивния квантификатор *една от*, разглеждан вече като едно цяло и отменящ множествената семантика на съществителното в мн. ч.

³⁵ Ще спомена само студията на Станков/Stankov 1995 и две от последните работи по тази тема: Алексова/Aleksova 2019 и Stoevsky 2019, където освен подробен критичен обзор на литературата се съдържат интересни конкретни анализи и предложения.

готови да признаят на част от употребите на *един* статут на неопределителен член. В разглежданата тук конструкция *един* също може да се види и като неопределителен член в една от най-основните негови функции в езиците, в които такъв член се среща: да посочи един, неуточнено точно кой, член на въпросния клас или „принадлежност към класа, назован от съществителното име“ (това е т.нар. неколичествена неопределеност, англ. non-quantitative indefiniteness според Huddleston and Pullum 2002: 372). За българския език обаче освен това се приема най-малкото като тенденция (ако не абсолютно правило), че *един* изразява т.нар. специфична неопределеност: назовава се предмет, едностранно идентифициран само за говорещия, но не и за слушащия³⁶. По този начин тук, макар и индиректно, не толкова очевидно се намесват говорещият АЗ в конкретния уникален речев акт (който, по сполучливия израз на Е. Бенвенист 1974: 288–289, си присвоява езика за свое лично ползване,) както и слушащият. Малко изненадващо, това може да се окаже свързано с прономиналните качества на *един* по линия на деиктичността, за което ще стане дума в следващия подраздел 3.10.3. Трябва да признаем обаче, че функцията на *един* да изразява специфична референция е отслабена в контекста на разглежданите тук примери, защото тези фрази са кореферентни с подлога, който е определен: собствено или нарицателно име с определителен член. Това пък насочва тълкуването на именната фраза като позната, идентифицирана както за говорещия, така и за слушащия. Така или иначе, отново присъстват индиректно говорещият и слушащият.

3.10.3. *Един като местоимение или заместваща дума*

Тук накратко ще разгледаме въпроса доколко на *един* може да се гледа като на местоимение. Тук нямам предвид употребите, в които много автори виждат функциите на неопределително местоимение и които са приименни. Това виждане, предизвикано и подкрепено от възможността за синонимична замяна на *един* с *някакъв*, не буди особени възражения. В обширна речникова статия в РБЕ/РВЕ (1984: 623–633) *един* се категоризира като числително бройно (I. и подразделенията му) и като неопределително местоимение (II.). Подзначенията на втората от тези две основни употреби на *един* (като неопределително местоимение), вписани там (II. 1, II. 2), са „със следващо съществително“. В този анализ *един* в самостоятелни употреби, без опорно съществително, са описани като трето значение (III), „като съществително“, но много от тези употреби също могат да се видят като (неопределено-)местоименни. Да припомним, че „[з]а местоименията е характерна *полифункционалността*, напр. една и съща форма може да бъде употребена и като съществително, и като прилагателно“ (Ницолова/Nitsolova 2008: 143)³⁷.

³⁶ Вж. за това по-подробно в Станков/Stankov (1995: 118–126), също и Friedman 1976, Стаменов/Stamenov 1985, Dyer 2018.

³⁷ Сrv. например притежателните местоимения, при които едни и същи форми могат да се употребяват както атрибутивно (като съгласувани определения, подобно на

Въпросът, който ни интересува, е дали може да се открие прономиналност в употребата на *един* в анализираният тук примери. Преди да се опитаме да отговорим на този въпрос, нека да припомним най-съществените особености и отличителни характеристики на местоименията. Това не е толкова лесно, тъй като по общо признание в много отношения местоименията не са хомогенен клас думи. Е. Бенвенист/Benvenist (1974: 285) убедително показва, че те не представляват единен, еднороден клас, а се различават, не на последно място, по ролята си и принадлежността си към синтаксиса на езика или към дискурса (превръщането на езика в реч). В нашата езиковедска литература тези въпроси са разгледани най-обстойно и задълбочено от Р. Ницолова (Ницолова/Nitsolova 1986) и (Ницолова/Nitsolova 2008: 142–222). Според авторката:

Местоименията заедно с класа на пълнозначните неместоимения (съществителни, прилагателни, числителни, наречия, глаголи) представляват субклас в разряда на пълнозначните думи, които могат да бъдат части на изречението, т.е. те се отделят на по-високо равнище в класификацията на класовете думи от равнището на отделните части на речта. Поради това местоименията имат определено съответствие от гледна точка на категориалните си признаци и синтактичните си особености с всичките класове назоваващи думи, т.е. те могат да функционират като съществителни – место-имения, прилагателни – место-прилагателни, числителни – место-числителни, наречия – место-наречия, че дори и место-глаголи... (Ницолова/Nitsolova 2008: 146).

Това кореспондира с виждането на Д. Попов: „Местоимението не е толкова отделна част на речта, колкото особеност на посочените части. То може да се нарече *местоименност* на думите. Както има в езика например род на имената, време на глаголите, така съществува и местоименност на някои думи“ (Попов/Popov 1941: 141, цит. по Куцаров/Kutsarov 2007: 84).

Като оставим настрана специфичните особености на отделните видове местоимения, най-общите прономинални характеристики следва да се търсят както в семантичен, така и във формален план. В смислово отношение всички дефиниции на местоименията твърдят, че те не назовават, а заместват или посочват имена (съществителни, прилагателни, числителни, а от горния цитат от Р. Ницолова се вижда, че трябва да се добавят и неимена – наречия и дори глаголи). Може да се каже, че посочването и заместването вървят ръка за ръка. Следователно местоименията са заместващи думи (субститути) и посочващи (деиктични) думи (Ницолова/Nitsolova 1986: 3–6). Във формално отношение местоименията се отличават с относителна затвореност на класовете (на отделните видове местоимения), появата в тях на определени, малко на брой коренни морфемни, системна организация с подчертана симетрия и изморфизъм (Ницолова/Nitsolova 2008: 142–143).

прилагателни), така и самостоятелно (субстантивно, като заместители на именна фраза). Тук, за разлика от български, английските притежателни местоимения са развили два морфологично различно оформени реда: *my – mine* и т.н., съответно ‘мой’ в атрибутивна употреба и ‘мой’ в самостоятелна, субстантивна употреба.

В предложения по-горе в подраздел 3.3 анализ вече стигнахме до заключението, че на *един / една / едно / едни* в тази синтактична конструкция може да се признае функцията да замества/репрезентира³⁸ цялата дълбинна фраза „един + същ. име“ (*една страна* в използвания там пример). На повърхнинно ниво употребата на *един* тук е самостоятелна, субстантивна, макар в дълбинната структура, която постулирахме, *един* да е отнесено към съществителното, което е изпуснато.

Другата важна характеристика на местоименията е деиктичността, категоричната зависимост на семантичната интерпретация на тези, в известен смисъл, празни изрази (деиктици, шифтери) от параметрите на конкретния речев акт (участниците, времето, мястото). По-горе припомнимме, че семантиката на неопределителния член има деиктичен характер, защото тълкуването ѝ зависи от (не)познатостта на референта за говорещия и за слушащия. Това важи и ако *един* се изтълкува като неопределително местоимение. Близостта между неопределителни местоимения и неопределителен член е очевидна. В някои езици те образуват една функционална парадигма: англ. *a, an* – (при броими съществителни в ед. ч.) – *some* (при неброими съществителни и при съществителни в мн. ч.). Тук няма да се спираме на опитите да се разграничат употреби на *един* като неопределителен член и като неопределително местоимение³⁹.

Видяхме, че в нашите примери *един* замества/репрезентира цялата именна фраза със свързаното с тази форма съществително в единствено число и следователно функционира като заместваща дума. Видяхме също така, че смисълът на *един* (типът референция на израза) се определя по отношение на знанието (познатост/непознатост) на говорещия и на слушащия и следователно се характеризира с деиктичност. Това говори поне за някаква степен на местоименност от функционална гледна точка. Още Ал. Теодоров-Балан включва *един* в групата „обща местоимения, произведени от други основи“ [общите местоимения на Ал. Теодоров-Балан включват неопределителните] (Куцаров/Kutsarov 2007: 88). Третирането на *един* като неопределително местоимение в някои от неговите употреби е доста разпространено. Но в парадигмата на неопределителните местоимения, посочена в граматиките (напр. Куцаров/Kutsarov 2007, Ницолова/Nitsolova 2008) не виждаме да е включена формата *един*. Една от причините това да е така вероятно се крие във факта, че *един* не се вписва във формалните характеристики на местоименията, цитирани по-горе. Може също да се зададе въпросът, заместващата функция и деиктичността достатъчно основание ли са, за да се признае една дума

³⁸ Някои автори, например руският англицист Б. Илиш, разграничават субституция и репрезентация (Pyish 1971: 351). Така ако спомагателният глагол, който е част от аналитична глаголна фраза, замества цялата фраза при елипса на останалата част, това би било случай на репрезентация. Ако пък заместващата форма е различна, това е субституция в тесен смисъл на думата.

³⁹ За проблематичността при разграничаването на неопределителен член и неопределително местоимение, както и съпоставката на *един, някой и някакъв*, вж. напр. Търпоманова/Tarpomanova 2020: 79–80.

за местоимение. Не е ли класът на заместващите думи (още повече думите, изпълняващи заместваща функция) по-широк от класа на местоименията? Не важи ли същото и за класа на деиктиците по отношение на местоименията?

В тези разсъждения за евентуалния местоименен статут, или по-скоро, характер, на *един* в разглежданите конструкции аз имам предвид не виждането за *един* като неопределително местоимение, гледна точка, защитавана от автори като Ст. Стоянов/Stoyanov (1964: 290), Ст. Гинина/Ginina (1987: 453), В. Зидарова/Zidarova (2018: 293), а по-скоро като дума, която в своята субстантивна употреба при елипса на опорната дума (определяемото) замества пълната именна фраза. Тази категория от думи заместители се базира на синтактичната функция и е по-различна и потенциално много по-широка от думите заместители на Х. Ро Хауге/Ro Hauge (1984), включващи думите с начален компонент *еди-*, както и *такова, това, такова, таковам, онакова...*, и представляващи знак за празно място, липсваща дума или израз, което място остава незапълнено поради невъзможност или нежелание на говорещия да го стори⁴⁰. За неопределителните местоимения от реда *еди-* виж и П. Осенова/Osenova 1999/2001.

3.10.4. Сливане на функции

В разглежданата тук употреба на *един* може да видим съвместяване на три функции: тази на числително, на маркер за неопределеност (неопределителен член) и прономинална (заместваща, с деиктичен момент) функция. Нито една от тези три функции (значения) не може да се изключи от семантиката на *един* в разглежданите тук употреби.

А. Стоевски, като заимства от Huddleston and Pullum (2002: 410) понятието *fusion* (сливане, спояване), изведено от съчетанието *fused heads*, изказва мнението, че идеята за сливане „може да се окаже полезна при анализа на *един* като неопределителен член“ (Stoevsky 2019: 182). В духа на това предложение може да кажем, че дотук в анализирания примери видяхме спояване на изброените по-горе функции. Същият автор (пак там) привежда примери, които доказват сливането на компонентите на неопределеност и на нумеричност/бройност в семантиката на *един*. В предходния подраздел 3.10.3 коментирахме прономиналната, заместваща функция на формите на *един*, употребени самостоятелно като опорна, главна дума на именна фраза. Пример на такова изпълняване по съвместителство и на заместваща функция може да се види също и при корелиращите и противопоставени: *един... друг* в: *Едни мислят така, други иначе*, където се наслажда и свързваща функция, обединяваща две прости изречения, второто с редуциран глагол. В същото време *един* функционира и като детерми-

⁴⁰ Тук се отнасят и повторителни конструкции като *тая и тая, такъв и такъв, това и това*, описани от Р. Харвег/Harveg (1978) на материал от немския език като съществена съставка на т.нар. „редуцирана реч“, която П. Асенова/Asenova (2002: 277–278) включва сред синтактичните балканизми, като същевременно ги нарича и „универсални“ [кавички на автора П. А.] синтактични структури“.

натор, изразяващ специфична неопределеност, а и като числително име, като тези две наслоени и присъщи на *един* функции дават основание да се говори за конструкция, в която се наблюдава фузия, сливане на опора и зависима част.

Интерес представлява самото понятие „фузия“, така както е предложено в Huddleston and Pullum (2002: 410) и приложено и тук при анализа на някои употреби на *един*. Доколко то съвпада с обичайното разбиране на този термин в лингвистиката или пък се отличава от него? Ето как фузия (fusion) се дефинира в един добър англоезичен речник на лингвистичната терминология (Matthews 1997: 140, мой превод): „процес, при който единици и пр., които са отделни на някакво ниво на репрезентация, се реализират от форма, в която липсва съответстващата граница“. Посочва се пример на заличаване на морфемни граници. В плана на класическата морфологична типология това е характерно за т.нар. фузионни (флективни) езици като латински и руски, а такива явления присъстват в немалка степен и в български наред с очевидните тенденции към аналитичност. Макар цитираната дефиниция да е формулирана в достатъчно общи термини, явлението се свързва на първо място с плана на изказа, с изразните средства и с липсата на разграничаване на формата в съответствие със смисловите и функционални разграничения, които се откриват на друго ниво на анализ. При това явлението фузия се търси и открива на нивото на морфемата. В такъв смисъл се тълкува терминът **фузия** и в Ахманова/Ahmanova (1966: 505), а именно: „Тесное морфологическое соединение изменяемого корня с многозначными нестандартными аффиксами, приводящее к стиранию границ между морфемами“. В синтактичен план за фузия се говори при разискването на проблемите на граматикализацията, като се имат предвид процеси като сливането на две прости изречения в едно или превръщането на просто изречение с личен глагол в нелична конструкция, например във Fischer (2008). Пак в контекста на граматикализацията под фузия се разбира и степента на споеност или свързаност на елементите от дадена конструкция, например в Mithun (2002: 248).

Близък по своето съдържание е и терминът **кумуляция**, дефиниран в Плунгян/Plungyan (2003: 40–46). Според този автор кумуляцията е едно от редовните нарушения на принципа на адитивността, който предполага равенство на цялото с простата сума от съставните му части, т.е. отношение едно към едно между форма и съдържание/значение. Кумулативността е повсеместна в лексикалната семантика, но тя присъства и в морфологията, където две или повече граматически значения могат да бъдат изразени от един морфологически неразчленим показател. Възможна е кумуляция и на лексикални и граматически значения, както и на словообразователни и словоизменителни значения. За възможното разграничаване между фузия и кумуляция виж Плунгян/Plungyan (2003: 63–64), където фузията се приема като разновидност на кумуляцията.

Близко до идеята за фузия е и понятието, отразено в термина **синкретизъм**. Ето една от дефинициите за него: „отношението между думи [разбирай, словоформи, граматически форми на думата], които имат различни морфосинтактични характеристики, но са идентични по форма“ (Matthews 1997: 140, мой превод). Вижда се, че синкретизмът се търси в рамките на парадигмата на ду-

мата. Типичен пример е падежният синкретизъм. Отбелязва се също така, че терминът „неутрализация“ често се използва в същия смисъл. Същото виждаме за синкретизъм и в Trask (1993: 272). Повече за синкретизма в синтезиран вид и с библиография, свързана с темата, може да се намери в Baerman (2006). Там също става ясно, че синкретизмът се наблюдава в граматическото словоизменение, в граматическата морфология, и явлението се обсъжда във връзка с категориите падеж, лице, число и род. В Ахманова/Ahmanova (1966: 410) обаче намираме и терминологичното словосъчетание „синтактичен синкретизъм“, дефинирано като „синтаксическая двусмысленность, возникающая вследствие формального неразличения разных синтаксических категорий“, т.е. за синкретизъм може да се говори и на синтактично равнище.

Измежду бегло разгледаните по-горе близки по своето значение и частично припокриващи се термини, кумуляция е вероятно най-подходящият за анализирания тук употреби на *един*, доколкото при него става дума за натрупване на значения, за разлика от фузия, където се набляга на сливането на формата. Въпреки това тук запазвам термина **фузия** в смисъла, който влагат в него Huddleston and Pullum (2002: 410).

Понятието „фузия“, използвано от Хъдълстън и Пулъм и приложено и в нашия анализ, е по-тясно и по-специфично от повечето обичайни тълкувания на явлението фузия. Най-напред то се свежда до сливането не на какви да е лингвистични единици, а до функционално-синтактичното противопоставяне между главна (опорна) и зависима част в словосъчетанието. Неслучайно тези автори говорят не за фузия изобщо, а за конструкции с фузия на главната и опорната част (*fused-head constructions*)⁴¹. Отправната точка тук е сливането на функцията, т.е. сливането е най-напред във функционален план, би могло дори да се каже в плана на съдържанието (доколкото синтактичната функция е по-близо до смисъла), което в случая води до съвместяване на обичайно взаимноизключващи се функционално-синтактични подкатегории в рамките на една словоформа. От гледна точка на езиковото равнище особеното тук е, че става дума за сливане, което се проявява не на нивото на морфемата, а на нивото на думата, включително и на служебна дума, като например членна форма, оформена и държаща се като отделна словоформа.

Отново сме изправени пред нормалната за естествения език липса на взаимно еднозначно (1:1) съответствие между форма и съдържание, израз и неговата функция, или по-общо казано, между две равнища, които са в отношение на репрезентация. И при фузия, и при кумуляция, и при синкретизъм се говори за ситуация, при която вместо очакваното идеално отношение „едно към едно“ наблюдаваме отношение „едно към много“, като това „едно“ е неразчленена единица от страна на формата, израза, репрезентацията. Това сливане на две единици в една може да се дължи на различни причини, като например оп-

⁴¹ Като българско съответствие на термина *fused head(s)* един от анонимните рецензенти на тази публикация използва „смесена опора“.

ростяване на морфологичната структура и заличаване на морфемни граници или на други процеси, свързани с преосмисляне на употребите на израза. (И тук е възможен както диахронен, така и синхронен подход към явленията.) Обикновено говорим за сливане на две неща в едно, което е най-честият случай, когато се има предвид формата. Когато говорим за натрупване на значения обаче, те много често са повече от две. При разгледаните по-горе употреби на *един* предлагаме съчетаването на три функции – тази на числително (квантификатор), на детерминатор (маркер за специфична неопределеност) и на дума заместител. В добавка към първичната си функция на числително, формата *един* не е поела функцията на някакъв съществуващ преди това маркер за специфична неопределеност, нито на някаква друга дума заместител. По-скоро тази форма е придобила тези две допълнителни функции по начин, подобен на развиването на многозначност чрез съответните механизми, не без помощта на прагматиката. От една многозначна единица обаче очакваме във всяка нейна конкретна употреба да бъде направен съответстващ на контекста избор между отделните ѝ подзначения, които следователно се възприемат като алтернативни. Приемането на многозначността е разцепване на двустранната единица на базата на отделните значения, което може да се изтълкува като водещо и до омонимия или да поставя въпроса за избор между многозначност и омонимия. В лексикалната семантика резултатът от това разцепване са т.нар. лексико-семантични варианти на лексемата, които в някакъв важен смисъл са основните лексикални единици, реално функциониращи в даден контекст и влизаци поотделно и самостоятелно в отношения като синонимия, антонимия, хипонимия и пр. При анализа на разгледаните тук употреби на *един* обаче приемаме, че разпознатите три различни функции на *един* функционират едновременно. Това дава основание да се говори за по-особено явление, за някакъв по-различен начин на съчетаването на репрезентираните същности в неразчленена единица, която ги реализира, означен тук с понятието „фузия“.

Вероятно това особено сливане на функции обяснява защо сравнително рядко се говори за омонимия между *един*₁ (числително), *един*₂ (неопределително местоимение) и *един*₃ (неопределителен член), което би означавало категоричното им разделяне и пренебрегване на връзката и преливането между тях. Предпочитат се по-предпазливи формулировки като „*един* ... често се употребява във функциите на неопределително местоимение и на неопределителен член“ (Куцаров/Kutsarov 2007: 76), „числителното *едно* ... се използва и като неопределително местоимение, и като неопределителен член“ (Ницолова/Nitsolova 2008: 131), от които не следва непременно, че числителното *един* е престанало да бъде числително и се е превърнало в нещо друго.

3.11. Някои изводи

Исходната точка и една от целите на този раздел бе да се отбележи и коментира един конкретен специфичен случай на погрешно съгласуване по число.

Само по себе си това е скромна и тривиална задача. Все пак, необходимо е да се регистрират фактите – колебанията в употребите и отклоненията от нормата, тъй като това е материал и за по-нататъшни теоретични разсъждения, а понякога е и подтик за частично ревизиране на нормата. Описанието на разгледания тук случай изискваше синтактичен анализ на въпросните структури, а той пък ни насочи към вглеждане във функцията на формата *един*. Оказа се, че възможна гледна точка е в конкретния тип синтактична конструкция да се види проява на явлението фузия – съвместяване, спояване на повече от една функция в рамките на една словоформа. Такъв подход се различава от класическото категоризиране с позоваване на необходими и достатъчни основания за съответната категоризация. Той е по-близък до настояването на идеята за градуалност, до идеите на прототипната теория, където принадлежността към дадена категория е повече или по-малко въпрос на степен, до признаването на размити категории и приемането на възможността за принадлежност към повече от една категория. Без да отричаме класическата категоризация, която си остава един от основните начини на мислене, тук в духа на втория подход и с помощта на понятието „фузия“ се опитахме да представим по-различно виждане за функциите на *един*.

Този подход е близък и до все по-ясното признаване на незавършения процес на граматикализация на *един* в посоката на неопределителен член. По темата за евентуалното превръщане на числително *един* в неопределителен член от много време насам вече е натрупана огромна литература. Сравни особено подробните аналитични обзори на Ив. Куцаров/Kutsarov (2007: 407–458), Р. Ницолова/Nitsolova (2008: 78–114), а също и работите на Ст. Буров/Burov (2004: 350–377), В. Маровска/Marovska (2013), В. Зидарова/Zidarova (2018), Кр. Алексова/Aleksova (2019; 2021), А. Stoevsky (2019). Този списък далеч не е пълен и пропуска важни изследвания, като например работите на В. Станков от 80-те и 90-те години на миналия век. За отбелязване са фокусирането на интереса в най-ново време върху самия процес на граматикализация на *един* и стремежът към установяване на степента на неговото развитие.

В края на този раздел нека да кажа, че позицията, която защитавам тук, не е отказ от казаното преди (Стаменов/Stamenov 1985) за статуса на *един*, а по-скоро опит за уплътняване на картината с по-друг, алтернативен, но и същевременно допълващ, комплементарен поглед.

4. Число и определеност на квантифициращата и квантифицираната фраза в партитивни конструкции с предлога *от*

4.1. Предлогът *от* и партитивността

В анализа на примерите в предходния трети раздел и по-точно в 3.4 се стигна до **партитивната семантиката на *от***, а някои аспекти на партитивната конструкция, в които той участва, се коментират в 3.5–7. Това значение на предлога *от* представлява самата същност на идеята за **партитивността**, то е

централно сред разнообразните смислово свързани нюанси, като връзката с основната идея при някои от тях може да е по-избледняла. В лингвистичната традиция партитивността се свързва с употребата на генитива (и съответстващите му изразни средства, където той липсва) и тук се отнасят изброените в следния малко нееднороден списък (по Kortjevskaja-Tamm 2006: 217):

- органична част от цялото (части на тялото и др., сравни т.нар. неотчуждаема принадлежност – *inalienable possession*): *покрива на къщата*;
- подклас от някакъв клас: *най-добрия(т) от студентите, един / едни от студентите, част от студентите, група студенти*;
- квантификация: чрез номинални (именни) квантификатори – *чаши вода, купчина (от) книги, бригада студенти*; чрез числителни и други думи за количество – *три момчета, трима учители, три от момчетата, дузина ученици, дузина от учениците, много / малко / всички (от) ученици(те)*;
- частично засягане на обекта: *пийнах мляко, отпих от млякото*.

Границите между тези подгрупи невинаги са достатъчно ясни. Идеята за подклас от клас малко или много присъства в партитивността, а тя има и количествената си страна: включване/отделяне на по-малкото във/от по-голямото, като количеството може да е уточнено или само най-общо указано. Оттук и връзката с квантификацията и съответно с категориите число и детерминация на имената, назоваващи квантифициращото и квантифицираното (сравни т.нар. количествена определеност, приписвана на определителния член).

Още една интересна връзка на партитивността е тази с идеята за **притежание**. Частта принадлежи на цялото, тя е негова и, съответно, цялото притежава своите части. Това, което ти принадлежи, в някакъв смисъл е част от тебе. Нещастливо английският генитив се нарича още и притежателен падеж (*possessive case*), при което идеята за притежание доста се разширява и размива и така губи от своята полезност. Вече видяхме, че партитивността в българския език може да се изразява чрез предлога *от* на базата на отделяне от нещо (сепаративната стратегия за маркиране на партитива у Seržant 2021: 906–908), аблатив > партитив (Heine and Kuteva 2002: 32). В горните примери при някои специфични подзначения и употреби се явява предлогът *на*. В тях пък може да се види партитивност, изразена на базата на притежание (A-POSSESSIVE / genitive / > PARTITIVE, Heine and Kuteva 2002: 241), с характерния за балканските езици дативно-генитивен синкретизъм (*давам на Иван, книгата на Иван – давам му, книгата му*).

На идеята за партитивността се отделя внимание и в изследването на Л. Крумова-Цветкова върху семантичната категория количество (Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova 2007). Там тази идея се явява сред семантичните признаци и опозиции, които съставляват смисловото съдържание на категорията количество, централно място сред които заема единичност/множественост. Партитивността присъства в опозицията цялостност/нецялостност, като очевидно партитивността е свързана с идеята за нецялостност. Самият термин

партиitivност (противопоставен на тоталност) в това изследване се възприема като разновидност на цялостност/нецялостност, като се използва в по-тесния смисъл на частичност, която се отнася към неброимите недискретни предмети (Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova 2007: 24–25). Тук се придържаме към по-широкото разбиране за партиitivността, отнасящо се еднакво до броими и неброими същности. На изразните средства в българския език, обозначаващи цялостно/нецялостно количество, включително и партиitivно/тотално недискретно количество, е посветена отделна глава от цитираното изследване (Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova 2007: 99–109) и сред тях присъстват и немалко конструкции с предлога *от*.

4.2. Същински и псевдопартиitivни конструкции

Насочвайки се към анализ на някои страни на партиitivните конструкции, важно е да припомним предложеното от Елизабет Селкърк (Selkirk 1977, цит. по Кортјевсаја-Тамм 2006: 217–218) разграничение между същинските (ПК) и псевдопартиitivните партиitivни конструкции (ППК). Като се изхожда от английски примери от типа на *a piece of the cake* – „парче от тортата“ и *a piece of cake* – „парче торта“, които често биват еднакво третираны като партиitivни, се настоява на посочената разлика. В първата, същинската партиitivна конструкция (ПК) е ясно за част от какво точно става дума (подклас от определен клас⁴²), а във втората, псевдопартиitivната конструкция (ППК) това не е така (парче от коя торта? – парче от торта изобщо). В ППК въщност има само квантификация, в случая чрез номиналния квантификатор *парче*, осигуряващ броимост и на неброимите имена (вж. Буров/Burov 1990/2019: 191–195), без истинска партиitivност в строгия смисъл на думата. Сравнението на английската конструкция с българския ѝ превод веднага разкрива, че докато в английски и в двете конструкции квантификаторът е постмодифициран⁴³ от предложна фраза с *of*, в български само в същинската партиitivна конструкция това е така, като предлогът е *от*, а в псевдопартиitivна отношението (според това тълкуване само квантификация, но не и истинска партиitivност) е изразено с безпредложно именно съчетание, чрез прилагане⁴⁴.

⁴² Възниква въпросът дали в примера с парчето от тортата става дума за подклас от надреден клас или просто за част от цяло (Ковачева /Kovacheva). Това, разбира се, важи за голяма част от примерите, в които се говори за партиitivност. Има и още една подробност по линията на семантичните отношения между X и Y: докато парчето торта е торта, част от пръст от лявата ръка не е лява ръка. Сравни разграничението между „част от“ и „парче от“ и съответните отношения на същинска меронимия и йерархия част – цяло (Cruse 1986: 157–160).

⁴³ Тук няма да навлизаме във въпроса кое е определение и кое определяемо в *парче торта* и *парче от тортата*. Виж по темата напр. Осенова/Osenova (2007).

⁴⁴ Същевременно формалната разлика при изразяването на ПК и ППК в българския език не бива да се абсолютизира. А. Стоевски ми обърна внимание, че в някои типове контекст тя може да се неутрализира: *Дай едно парче торта.* = *Дай едно парче от тортата.*

От английския пример и българските съответствия се вижда също връзката с детерминацията: името, назоваващо квантифицираното, задължително е маркирано с определителен член⁴⁵. Ако в българския пример елиминираме предлога, получава се възможното *парче от торта*, но то вече се превръща от ПК в ППК, най-общо казано синонимично с *парче торта*, с евентуален нюанс на наблягане върху идеята за веществото, произхода (сравни семантиката на *от*).

И. Сержант предлага следните дефиниции за партитивни и псевдопартитивни конструкции, цитирани тук в мой превод:

Партитивите са граматически конструкции, които могат да се употребяват за кодирането на същински партитивни отношения⁴⁶, без да се разчита на инференция [извеждане] от контекста. Партитивите задължително закодират (i) квантификатор и (ii) рестриктор⁴⁷. Партитивите често се кодират чрез (iii) специален маркер за партитивност или лексикално (Seržant 2021: 886).

Псевдопартитивната конструкция (или съкратено псевдопартитив) е партитивна конструкция, при която няма специфичен⁴⁸ надреден клас на рестриктора (Seržant 2021: 893).

Авторът допълнително разяснява разликата между същинските партитиви и псевдопартитивите по следния начин: партитивите имплицират пропорционална квантификация, докато псевдопартитивите обозначават само проста квантификация – количество (*група хора*), мярка (*чаши чай*) или количество от даден вид (*множество хора*). За разлика от истинските партитиви, псевдопартитивите не кодират отношение между два референта, а се отнасят до един референт, който е квантифициран (Seržant 2021: 893). И. Сержант също така смята, че не е разумно псевдопартитивните конструкции да се дефинират само семантично, тъй като това създава редица проблеми, които той посочва, а тяхната дефиниция трябва да включва и структурни критерии. За псевдопартитивни следва да се признават само конструкции, които използват граматически средства, способни да кодират същински партитивни отношения в съответния език (Seržant 2021: 895).

4.3. Опорната дума X във фразата „X от Y“

Нека да се съсредоточим върху партитивните конструкции с предлога *от*, както е обявено и в заглавието на този раздел. Ето една що-годе пълна инвентар-

⁴⁵ За връзката между членуването и дискретизацията вж. Буров/Burov (1990/2019: 194), където се казва: „...друг основен начин за дискретизация на веществения континуум е чрез **членуване** на вещественото съществително [курсив на автора]“.

⁴⁶ И. Сержант дефинира същинските партитивни отношения като „пропорционалното отношение на подклас (subclass) към надреден клас (superclass)“ (Seržant 2021: 881).

⁴⁷ Термините „квантификатор“ и „рестриктор“ съответстват на употребяваните тук „квантифицираща фраза, квантифициращо“ и „квантифицирана фраза, квантифицирано“, а следователно и на „подклас“ и „надреден клас“, влизащи в партитивно отношение.

⁴⁸ „Специфичен“ в смисъл на тип референция.

ризация на опорната дума на квантифициращата фраза X в цялата партитивна конструкция „X от Y“. Тя може да бъде:

- формата *един*: *един / едни от тях*;
- числително бройно: *три / трима от тях*; числително редно: *първият / първите от тях*; *първи / пръв от тях*;
- числително дробно [бройно числ. име + същ. име]: *една трета / две трети от тях*;
- думи за количество: *много / малко / малцина, няколко / неколцина, колко / колцина от тях*;
- думи за количество в сравнителна степен: *повече(то) / по-малко от тях*;
- съществително име: *част(и) / частица / дял / брой – част от тях, известен брой от тях*;
- събирателно съществително име (съвкупност): *група / групи от тях*;
- други същ. имена (отношение част – цяло, принадлежност към) – *малък отсек от стената, копчето от сакото, хора от народа, полковник от запаса, депутат от Великото народно събрание, политик от БЗНС* [примери от РБЕ 2002: 880];
- прилагателно име: *сините от тях*;
- причастие: *подранилите / запитаните от тях*;
- местоимения (показателни, притежателни, въпросителни, относителни, неопределителни, обобщителни, отрицателни – някои от тях бяха вече упоменати като думи за количество): *този / тези / онези от тях; мои(те) от тях; кой / кои, какво [= що] / какъв / какви, колко от тях; някой / нещо от тях / някакъв (си) от тях; всеки / всички(те) / всичко от тях; никой / нищо / никакъв / няколко от тях*.

Тук, както и в 3.7 и другаде, при изброяването на различните партитивни конструкции с предлог *от* привеждам конструирани илюстративни примери, базирани на собствената ми езикова компетенция като носител на българския език. Такъв спестяващ някакви усилия подход се използва например в ранната трансформационна граматика, но той основателно се поставя под съмнение от привържениците на работа с реални документиранни примери. Един от анонимните рецензенти на тази публикация се усъмни в употребимостта на примерите с причастия (*подранилите / запитаните от тях*) в горната схема. Това ме накара да направя малка справка в Българския национален корпус (БНК). Търсенето беше зададено чрез „от тях“. Очерта се следната картина. Конструкцията с *един от тях* (и вариациите ѝ) категорично е най-често срещаната от изброените по-горе. Безпроблемни и достатъчно честотни са и конструкциите с различни видове числителни и думи за количество, както и различни местоимения. Ето съвсем малка част от примерите извън тези с *един от*, намерени в БНК, потвърждаващи предложената схема и внасящи известни вариации в лексикалната реализация:

Според доста от тях съюзът със Стефан Софийски съвсем се е изчерпал. Имате ли още от тях?

Може да е имало цял куп от тях в куфара.

Мнозина от тях умрели в съня си след войната.

Сблъсквания бяха белязали повечето от тях. [повечето = повечето леки коли]

Проблемни се оказват конструкциите с опорна дума X прилагателно име и причастие. В почти всички намерени примери от типа „Прил. име от У^с прилагателното име е в превъзходна степен:

Най-храбрите от тях са ранени.

Най-красивите от тях украсяват кралските дрехи и регалии.

Отворихме най-близката от тях.

Положителните емоции, а екстазът е най-силната от тях, влияят на хипоталамуса.

Фразата „от У^с“ много често се явява след прилагателно име в превъзходна степен и обикновено се отнася за множеството, сред което притежателят на качеството го притежава в най-висока степен. Това обаче не отменя партитивното значение на конструкцията. Срещат се, макар и много по-малко на брой, конструкции с прилагателно име в сравнителна степен:

По-прозорливите от тях отбелязват, че всъщност маниерът на действие на Сокола е много простичък...

Те неизменно настояват за помощта на по-високопоставените от тях.

При сравнителна степен на прилагателното име „от У^с“ може да се отнася до класа предмети, с които се прави сравнение: *от У* = „отколкото е У^с“. При това тълкуване не може да се говори за партитивна конструкция. Възможно е обаче и партитивното тълкуване „измежду У^с“ и съответното двусмислие. Така *по-прозорливите от тях* може да означава „тези, които са по-прозорливи, отколкото са някои [специфична/определена група] други“ и „тези, измежду тях, които са прозорливи“. При второто тълкуване *от тях* е редувантно и може да се изпусне без загуба на информация. Употреба на формата за сравнителна степен, при която „обектът, с който се сравнява, не се експлицира“, наподобява елативната употреба на суперлативната форма (Ницолова/Nitsolova 2008: 128).

В БНК намерих само два примера от конструкция с прилагателно име в положителна степен. Първият от тях е от една от комедиите на Шекспир в превод на В. Петров:

... защото виждам преди всичко своите недостатъци. ... Главният от тях е, че сте влюбен.

Последният от тях беше тук преди три дни.

Вярно е това, че двете прилагателни имена *главен* и *последен* се явяват в нашата конструкция в положителна степен. Струва ми се обаче, че в тяхната семантика може да се открие някаква смислова суперлативност. Това се потвърждава и от дефинициите в РБЕ (онлайн) за *главен*: „1. Който е първостепенен, най-съществен, централен по положение, важност, значение между други еднородни неща... 2. ... който стои начело по служебно положение меж-

ду други лица със същата длъжност, който е най-старши в едно учреждение или в някаква йерархична система...“ и за *последен*: „1. Който е [най-]накрая в редица, поредица от... 2. Който е най-късният по време... 3. Който е станал, появил се е в най-близкото до сегашния момент време... 4. ...който е най-нов...“. Прилагателното *последен* се родее по смисъл с числителните редни имена и се явява антоним на числителното *първи*. В него, както и в *първи*, може да се види суперлативност в поредността.

От казаното дотук и от приведените примери от БНК може да се направи заключението, че конструкциите „*Прил. име от У*“ са възможни, макар да имат ограничена употреба, като при тях има взаимодействие със и влияние на категорията степени за сравнение.

Що се отнася до предложената по-горе конструкция „*Причаст. от У*“ (*подранилите / запитаните от тях*), в БНК открих само два безспорни примера с минало страдателно причастие и нито един с елово причастие:

Най-широко разпространени от тях са сулфатнилурейните препарати от няколко поколения...

Затова и около високата температура се създават митове. Предлагаме ви най-разпространените от тях.

Както при повечето прилагателни в цитираните примери от БНК, и тук фразата, оглавена от причастието, е маркирана за суперлативност. Предложната фраза „*от У*“ след страдателно причастие може да въвежда вършителя на действието, закодирано в причастието (такива примери се намират в БНК), но в цитираните два примера това не е така и конструкцията е партитивна. Ако трябва да се редактират съмнителните конструкции от типа на *сините от тях*, *подранилите / запитаните от тях*, най-очевидното нещо, което може да се направи, е изпускането на *от тях*, което често е редундантно и изводимо от контекста, а също така отчасти имплицирано от определителния член, когато фразата е дефинитна. Тази редундантност, както и някои двусмислия, поради съвпадане с други структури с предлога *от*, биха могли да се посочат като частично обяснение за ограничената употреба на партитивните конструкции „*Х от У*“, при които *Х* се реализира от прилагателно име или причастие.

Ако се върнем към предложените по-горе схеми, илюстриращи различни възможни реализации на тези конструкции, ще видим, че опорната дума на фразата *Х*, към която предложната фраза *от У* се отнася, е или съществително име, или дума от адективен тип (прилагателно, причастие, редно числително, някои видове местоимения), която е субстантивирана, самостоятелно употребена. В тази си употреба тя може да се определи и като дума заместител. Тук може да се говори за елипса на определяемото име от съответната разгърната конструкция, където *Х* е в своята атрибутивна употреба. Изпуснатото определяемо може да се възстанови от контекста.

Голяма част от опорните думи на *Х* са **квантификатори**: числителни имена, кванторните думи *всеки* и *някои*, думи за количество като *много*, *малко*,

няколко. Те уточняват броя, размера на частта, която се отделя чрез партизивната конструкция. Напр. *много от X = голяма част от X*. Според Й. Пенчев/Penchev (1998: 37) „[к]ванторни думи са преди всичко *всеки* (всяко x) и *някой* (поне едно x)...“, т.е. преките езикови съответствия на логическите квантори за всеобщност („за всяко x “, $\forall x$) и за съществуване („съществува x “, $\exists x$). За него от синтактична гледна точка „в самостоятелната си употреба *всеки* и *някой* са съществителни имена..., а не езикови ‘квантификатори’. Употребени като прилагателни имена обаче, в изрази като *някой N* и *всеки N*, те имат поведение, което е различно от поведението на обикновените прилагателни имена“. И малко по-нататък: „клас на квантификатори (количествени определители) в българския език образуват *всичкият*, *целият* и бройните числителни, към които отнасяме и *много*, *малко*“ (Пенчев/Penchev 1998: 39). В англоезичното езикознание квантификаторите – изразители на количествена идея, обикновено се третираат като подклас на детерминаторите, като последните са граматически единици, които ограничават потенциалната референция, обхваща на приложимостта на именната фраза (Matthews 1977: 95, 305, Trask 1993: 80–81, 226). Някои отделят числителните от квантификаторите на базата на противопоставянето точно, абсолютно срещу неопределено идентифициране на количеството (Matthews 1977: 305). Анджела Даунинг и Филип Лок пък отнасят към партизивните квантификатори: бройните и редните числителни, номинални изрази като *a great deal of trouble* „голямо количество / много неприятности“, *a large number of people* „голям брой хора“ и разговорните *tons of energy* „букв. тонове = ‘извънредно много’ енергия“, *pots of money* „купища пари“ (Downing and Lock 2002: 442). Тези номинални квантификатори в българския език обаче обикновено са безпредложно приложени към квантифицираното $У$. Наричат ги и нумеративи или мензуративи (Буров/Burov 2004: 24)⁴⁹.

Думи като *този / тези*, които също се явяват в позицията X , не са квантификатори, а детерминатори от друг тип, в случая субстантивирани. Но както при тях, така и когато опорната дума на фразата X в „ X от $У$ “ е прилагателно име (*сините от тях*), може да видим някаква следа от квантификация, постигната посредством определеността, изразена от определителния член или от определеното показателно местоимение (количествена определеност при членуването). Затова си позволявам, не много прецизно, да наричам в този текст фразата X във всички случаи квантифициращо, а фразата $У$ – квантифицирано. Това обаче е в съответствие с виждането на И. Сержант за партизивните конструкции, които по-неговата дефиниция, цитирана по-горе, задължително включват квантификатор (тук „фразата X “, „квантифицираното“) и рестриктор (надредния клас, от който се отделя някаква част). В много случаи опорната дума на квантифициращата фраза X може да получи лявостоящо разширение:

⁴⁹ Вж. за квантификация и квантификатори, както и за разграничаването между логическа и количествена квантификация, и в Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova 2007: 15–17.

първите пет от тях, прекалено много от тях, голяма/важна част от тях, извънредно голям брой от тях и пр.

4.4. Число на опорната дума в партизивната конструкция „X от Y“

Нека да видим какви са възможностите за опорната дума X по отношение на категорията **число**. Ако X е броимо съществително име, може да се избере и множествено число и това би могло да означава отделяне на повече от един подклас от класа, обозначен с Y: (отделни, различни) *части от, дялове от* – напр. *части от доставката...* (но не **броеве от*, защото *брой* в смисъл „числено количество, отделна бройка“ изглежда е *singulare tantum*, или има само бройна форма на мн. ч. – *пет броя от тях*, за разлика от *броеве от списанието*). Партизивното (отделящото подклас или част от цялото) значение на *част* и думи с подобна семантика може да е вътрешно приложимо към отделните членове на множеството, обозначено с Y – *части от столовете*, т.е. части (облегалки, крака) от всеки отделен стол⁵⁰. Изборът на едното или другото тълкуване ще зависи от контекстуални фактори, свързани с познанията за света и концептуализацията на съотносимите неща в съответната ситуация. При съществителни имена за съвкупност множественото число означава повече от една такава съвкупност: *групи / бригади от ученици*, както и при съществителни имена в дробни – повече от една част от цялото: *две трети от, три четвърти от*. Безпроблемно е и множественото число при други съществителни имена, изразяващи отношение част – цяло, принадлежност към: *копчета от сакото, хора от народа, полковници от запаса*.

Опорната дума на X може да е в множествено число и ако е (субстантивизирано) прилагателно: *сини(те) от тях*, или друга адекватна по характер дума – причастие: *подранилите / запитаните от тях*; редно числително: *първите от тях*; някои местоимения: *тези / онези от тях, кои(то) / какви(то) от тях, някои от тях*, а също и формата *един*: *едни от тях*. Тук множествеността е, така да се каже, вътрешна и означава отделяне на подклас, който включва повече от един елемент, като този подклас се характеризира и обозначава с качеството, изразено от адекватната дума X: *сините от тях* отделя един подклас, който се състои от повече от един син предмет. Ако се възстанови изпуснатото определяемо, то ще бъде име в множествено число – *сините предмети / неща*.

Един също може да се явява в множествено число: *едни от тях*. По-горе вече казахме, че в тази конструкция *един / едни* съвместява функциите на неопределителен член (специфична неопределеност), на заместваща дума, представляваща именната фраза, чиято опора е изпуснатата, но е възстановима от контекста, и на числително име, запазващо значението си „един брой“, като *едни* означава „един подклас от Y“.

X естествено не може да бъде в множествено число, ако думата в тази позиция не различава категорията число. Тук се отнасят: бройните числителни,

⁵⁰ Вж. бележка под линия 41 за разликата между „част от“ и „парче от“.

по-големи от едно: *две, три* и пр. (Големите числителни *хиляда, милион* и т.н. всъщност са съществителни и затова имаме *хиляди / милиони от тях*); думи за количество: *много / малко / малцина, няколко / неколцина, колко / колцина от тях*. Всички тези думи смислово изразяват множественост (повече от едно) и ако се възстанови изпуснатото определяемо в именната фраза *X* и тя е броимо съществително име, то ще бъде в множествено число.

За разлика от опорната субстантивна дума на квантифициращата фраза *X*, която в повечето случаи има свободен смислово детерминиран избор между единствено и множествено число, който избор е независим от факта, че *X* участва в партитивна конструкция, името, назоваващо квантифицираното *У* в конструкцията *X от У*, ако е броимо съществително, задължително е в множествено число. Не може **един / трима / първият / много / записаният от студент*. В нашите схематични примери по-горе личното местоимение *тях* също е в множествено число. Квантифицираните думи в тази конструкция могат обаче да бъдат събирателни съществителни (по-точно, имена на съвкупности по Буров/Burov 2004: 262) – *един / едни от групата / бригадата*. В този случай множественото число на *У* ще означава повече от една съвкупност (*една / едни от групите*), чието обединение представлява надредното множество, от което се отделя подмножество чрез партитивната конструкция.

Да видим какво става, ако името, назоваващо квантифицираното понятие *У*, е континуум, недискретна маса / вещество, изразено чрез неброимо съществително. Такива съществителни имена нормално не се явяват и в двете форми за число, единствено и множествено. За разлика от броимите съществителни, които в тази конструкция трябва да са в множествено число, неброимите веществени маси се назовават с имена в единствено число – *много / голяма част от водата / виното*. Поставянето на това съществително в множествено число – *много / голяма част от водите / вината*, дискретизира масата и съществителното става броимо, като придобива значения като „видове, порции, бутилки, чаши вино“. В *много от вината* можем да заподозрем елипса на „дискретизатор“ от рода на *вид, бутилка, чаша* и съответно субстантивизация на *много*. Неброимите съществителни, които пък са *pluralia tantum* – *въглища, трици, залежи* (Буров/Burov 2021: 155; Буров/Burov 2008/2021: 162), естествено ще бъдат в множествено число: *много [= голяма част] от триците*, което обаче не изключва и тълкуването „много видове от ...“.

Характерът на квантифицираното съществително *У* задава ограничения върху избора на квантификатор. Неброимото квантифицирано не се съчетава с бройно числително – **една / две / три от захарта*, нещо, което по принцип важи за неброимите съществителни имена. Когато неброимите *singularia tantum* се явяват в необичайното за тях множествено число и в съчетание с *един* и с бройни числителни от две нагоре в партитивната конструкция – *едно* [едно подмножество, включващо един елемент], *едни* [едно подмножество, включващо повече от един елемент], *две... от вината* – те се тълкуват само като назоваващи нещо дискретизирано, превърнато в броимо: видове, порции вино.

4.5. Детерминация на квантифицираното У и квантификатора Х в партитивната конструкция „Х от У“

Нека сега се обърнем към категорията **детерминация** и по-специално към определеността, изразявана на първо място от определителния член. Още при разграничаването на същински и псевдопартитивни конструкции видяхме, че разликата между тях се състои тъкмо в определеността/неопределеността на надредния клас, от който се отделя подклас. Оттук произтича задължителното членуване на квантифицираното У в партитивната конструкция с *от*, която е същинска ПК, а не ППК (последната в българския език се изразява по друг начин – с конструкция „същ. име + същ. име“, *парче торта*). Затова не е възможно **един / едни / много / част* (и пр.) *от ученици*. Именната фраза, реализираща квантифицираното У, може да се състои само от съществително име и тогава то ще бъде членувано. Ако тази именна фраза е разширена с предпоставени определения, определителният член отива на място според правилата за разполагането му в именната фраза – *едни от силните / първите / многото / записаните / тези / моите*⁵¹ *ученици*. Тук е възможна и елипса на опорното съществително в именната фраза, въведена от предлога *от* (*ученици*), т.е. субстантивизирана употреба на адективните думи, които ще запазят определителния член.

Тази задължителна определеност на името, явяващо се като опора на квантифицираната фраза У, е позната и описана в общотeorетичен план в английското езикознание под името *Partitivity Constraint* (партитивно ограничение), което гласи, че рестрикторът на същинската партитивна конструкция е винаги дефинитен (определен), че „надредният клас винаги трябва да има специфично определено тълкуване, а не генерично, предиращо качество или дистрибутивно тълкуване, и да е достъпен в дискурса“ (Seržant 2021: 885, 889).

Докато определеността на именната фраза, реализираща квантифицираното У, е зададена от същността на партитивната конструкция *Х от У*_{def} то именната фраза, реализираща квантификатора/определяемото Х, най-общо казано може да бъде определена или неопределена според общите правила за детерминацията. За разлика от квантифицираното У, тук не може да се каже, че

⁵¹ Тук е интересен контрастът с английския език, където, за разлика от български, притежателното местоимение се държи като детерминатор и затова в позиция пред опорното съществително не може да се съчетава с други детерминатори, с които образува клас от взаимноизключващи се членове: **the / *a / *this my book*, но *моята книга, една моя книга, тази моя книга*. Английският език компенсира това ограничение чрез конструкцията с т.нар. двоен генитив *this* [но не и слабата му форма **the*] / *a / book of mine*, която отправя притежателното местоимение в постмодифицираща предложна фраза с *of* и избира неговата независима форма *mine* вм. *my* (в традиционната английска граматика – притежателното местоимение вм. притежателното прилагателно). Терминът *двоен генитив* (*double genitive*) се дължи на съчетаването на двата маркера за генитивност: предлога *of* и притежателното местоимение, но Huddleston and Pullum (2002: 468, 470–471) го отхвърлят и използват „косвен генитив“ (*oblique genitive*), като дават своите аргументи за това.

има някаква обща зависимост на детерминацията на квантифициращото X от участието му в конструкцията „X от Y“. Ако преминем през нашия списък от примери, ще видим следните възможности за членуване, показани с определителния член, даден в скоби:

- формата *един*: *един(ият) / едни(те) от тях*;
- числително бройно: *три(те) / трима(та) от тях*;
- числително редно: *първи(ят) / първи(те) от тях*;
- числително дробно [бройно числ. име + същ. име]: *една(та) трета / две(те) трети от тях*;
- думи за количество: *Много(то)* [тук за предпочитане е формата в сравнителна степен *повечето*] / *малко(то) / малцина(та)*;
- съществително име: *част(та) – части(те) / частица(та) / дял(ът), дел(ът) / брой(+ът) от Y*;
- събирателно съществително име (съвкупност): *група(та) / групи(те) от тях*;
- други същ. имена (отношение част – цяло, принадлежност към) – *мал[ъ]к(ият) отсек от стената, копче(то) от сакото, хора(та) от народа, полковник(ът) от запаса, депутат(ът) от Великото народно събрание, политик(ът) от БЗНС*;
- прилагателно име: *сини(те) от тях*;
- причастие: *подрали(ят / те) / запитани(ят / те) от тях* [в смисъл „измежду тях“];
- показателни местоимения: *този / тези / онези от тях*;
- притежателни местоимения: *мои(те) от тях*;
- въпросителни местоимения: *кой(то) / кои(то), какво(то) [= що], какъв(то) / какви(то), колко(то) от тях*. Добавянето на частицата *-то*, произлизаща, както и членната форма, от показателна клитика, превръща въпросителното местоимение в относително;
- неопределителни местоимения: *някой / нещо(то) от тях, някакъв (си) от тях, няколко(то) / неколцина(та) от тях*;
- отрицателни местоимения: *никой / нищо / никакъв / николко от тях*;
- обобщителни местоимения: *всеки / всички(те) от тях / N_{pl / collective,?} всичко(то) от млякото / N_{sg, mass} от тях* (по-естествена е безпредложната конструкция *всичкото Y*).

При част от примерите, посочени като такива с възможно членуване на фразата X, двата варианта, с членувано и нечленувано X, невинаги са еднакво приемливи. На А. Стоевски дължа идеята, че в някои случаи това може да се обясни с взаимодействието между определеността на X и Y и темо-ремната организация на текста. Срв. *Трима от тях бяха изследвани за COVID. И тримата се оказаха позитивни.* (По дефиниция в същинските партитивни конструкции Y е определено, в нашите примери личното местоимение *тях*). В първото *Трима от тях*, тематично, но с неидентифицирани трима, отделени от клас,

който е определен, естествено се избира нечленуваното X. Но когато тримата са вече познати и определени (членуване по анафоричност), се натрупва определеността на подкласа X и на надредния клас Y и тази редундантност почти задължително се елиминира чрез отпадането на *от Y*.

Специфична особеност, свързана с формата *един*, е, че членуването на *един / едни* в тази позиция – *единият / едните от тях* – имплицира алтернативност, противопоставяне на другите / останалите⁵².

Местоименията и тук показват своята специфичност и нехомогенност. Те са затворен клас, или по-точно, затворени класове, от заместващи и посочващи думи с абстрактна семантика, в известен смисъл суперклас, който покрива всички основни части на речта без глагола⁵³: съществителни, прилагателни, числителни и наречия, а значенията им са силно свързани с референцията (Ницолова/Nitsolova 2008: 144–146). От току-що цитираните примери се вижда, че в разглежданата тук партитивна конструкция показателните местоимения, които винаги изразяват определеност, не могат по тази причина да се членуват. Притежателните местоимения се държат като прилагателни (включително и субстантивирани) и могат да се членуват. Въпросителните местоимения, в пряк и косвен въпрос, се отнасят за нещо неидентифицирано, за което се пита, и не се членуват, а добавянето на частицата *-то*, произхождаща от показателната клитика, която е в основата и на определителния член, ги превръща в относителни местоимения. Сред неопределителните местоимения *някой* и *някакъв си* не могат да се членуват. „Отрицателните местоимения означават, че техният референт не съществува“ (Ницолова/Nitsolova 2008: 217) и не се членуват, но това за нелица *нищо*, както и съответното неопределително *нещо*⁵⁴ се държат като съществителни и по принцип могат да се членуват: *Нещото от тях, което ме интересува, е... Нищото / никаквия / каквито от Y* изглежда безсмислено, защото отделя празен клас от надредния. Нормалният израз *нищо / какви от тях* казва, че не съществува подклас с въпросните характеристики. От обобщителните местоимения в тази конструкция се членуват сумативното *всичко* и „означаващото цялостност на множество от елементи, по-голямо от едно“ *всич-*

⁵² Според Ницолова/Nitsolova (2008: 200) „*Един, една, -о, -и* ... означава дистрибутивност в съчетание с *друг, друга, -о, -и*, напр. *Един гледа сватба, друг – бравда* (Посл.)“. Цитираният от нея пример показва възможността за нечленувана генерична употреба на *един* в съчетание с *друг*.

⁵³ За него съществува думата заместител *таковам*. Вж. Пашов/Pashov (1965) и Ро Хауге/Ro Hauge (1984: 68–69). Тук може да се добави и употребата на глагола с обща семантика *правя*: *Те го правят. (И) те правят така*, която е подобна на тази на английския пропредикат *do* (идея на А. Стоевски). За разлика от граматикализираното *do* в английски, *правя* в тази функция изисква задължителни комплемементи като допълнението *го*, препращащо към изпуснатия предикат, или деиктичния адвербиал за начин *така*.

⁵⁴ *Нещо* се посочва в литературата като един от примерите за деграматикализация, в случая превръщане на местоимение в съществително име, напр. Norde (2011: 3) и Willis (2016: 4).

ки, като *всички* и *всичките* имат едно и също значение... и в редица случаи са взаимозаменяеми“ (Ницолова/Nitsolova 2008: 211). Дистрибутивното *всеки* не се членува и няма множествено число.

Да погледнем и някои зависимости на членуването, произтичащи от синтактичната функция на фразата и референтността на употребата ѝ. В позицията на подлог картината е следната:

Фразата „*X от У*“ може да бъде подлог и да има референтна употреба, ако опорната дума *X* вътре в нея се реализира от *един / едни*, бройни числителни, думи за количество, съществителни имена (*част* и подобни, съвкупности и др.): *Едни / три / много / част от тях са големи*. В тази позиция тези думи могат да бъдат и членувани по общите правила за това съобразно типа референция: *Едните / трите / ?много / ?частта от тях са заминали; групата от ученици са заминали / е заминала*. (*Частта от тях* и *групата от тях* не звучат естествено, но в друг контекст *част* и *група* стават приемливи: *Частта / групата от учениците, които заминаха, вече са пристигнали*.)

Ако *X* в „*X от У*“ се реализира от адекватен тип дума: прилагателно, причастие, редно числително и някои от атрибутивните местоимения, фразата *X* може да бъде подлог и да има референт само ако е членувана: *Сините / пристигналите / записаните / моите от тях са там*. (В случая *от тях* може да се изпусне без загуба на смисъл и същевременно за постигане на по-голяма естественост на изказа.) Премахването на определителния член превръща израза в неграматичен. Нечленувани, този тип фрази имат само нереферентна, предикативна употреба: *Сини / пристигнали / записани / мои от тях са само А, Б и В*. Членувани в позицията на предикатив, тези фрази са референтни, а изречението изразява твърдение на подлога и предикатива: *А, Б и В са сините от тях*.

Интересно е да се провери кои от изброените в този подраздел конструкции позволяват изпускането на предлога *от*, а също и смисловите различия между двата варианта там, където те са възможни: *бригада ученици* (ППК) и *бригада от ученици* (ППК защото *ученици* е нечленувано). В конструкцията с *от* предложната фраза означава материал, от който е направен *X*, срв. *бутилка от стъкло* (виж за това и Буров/Виров 2004: 223). Явяват се и други предлози със своята специфична семантика: *бутилка уиски – бутилка с уиски, кола сено – кола със сено* (*със* – материал, запълващ контейнер, но не и при *пуловер с ръкави*, където *със* въвежда неорганична, незадължителна част, съпътстваща принадлежност). Всички тези примери са псевдопартитиви, сравни дефинициите и разграничението между партитивни и псевдопартитивни конструкции в 4.2.

Връзката между детерминация и цялостност/партитивност не е останала незабелязана и в българската езиковедска литература. Ето какво казва по въпроса за ролята на определителния член по отношение на партитивността Л. Крумова-Цветкова:

В българския език тя [членната морфема] се е развила като компенсаторно средство за изразяване на [±] партитивност, след като езикът е загубил, вследствие развитието си към аналитизъм, основното средство за всички славянски езици акузатив / парти-

тивен генитив. Членната морфема, чиято основна функция е изразяването на категорията определеност, е придобила тази функция като вторична (Иванова/Ivanova 1983, 51). [...] Определителният член в българския език е придобил вторичната функция да изразява цялостно (тотално) количество, функция, изпълнявана в другите славянски езици от акузатив (Крумова-Цветкова/Krumova-Tsvetkova 2007: 104–107).

4.6. Кратки изводи

В последния четвърти раздел на тази работа бяха набелязани само някои особености при употребите на формите за число и детерминация във фразите, назоваващи квантифициращото и квантифицираното в партитивната конструкция „*X от У*“. Откри се и зависимост (в 4.3) между категорията степенуване и възможността/вероятността за появата на субстантивирани прилагателни имена в позицията на *X* в конструкцията „*X от У*“. Категориите число и детерминация показват зависимост: а) от цялата специфична конструкция, в която се явяват, като се отчитат разликите между същинските партитивни конструкции и псевдопартитивите, както и от синтактичната структура в по-общ план (предикативна/непредикативна употреба); б) от характера на имената, към които категориите се прилагат (броими съществителни, неброими маси, съвкупности и пр.); в) от йерархията между категориите и смисловата взаимовръзка и формалното взаимодействие между тях. По отношение на последния от изброените фактори много е направено в общотеоретичен и типологичен план от Ст. Буров/Vurov (2020), Кр. Алексова/Aleksova (2020) и авторите, цитирани там, и то следва да бъде взето предвид при една по-разгърната разработка на темата.

* * *

В тази студия бяха повдигнати различни въпроси, свързани с анализа на някои типове конструкции, свързани с формата *един* и с предлога *от* като изразител на партитивност. Централно място сред тях заема въпросът за функциите на *един* и тяхното съчетаване. Ако прочитът на този текст предизвика търсене на отговори поне на някои от повдигнатите въпроси, ще смятаме, че основната му цел е донякъде изпълнена.

Литература

- Алексова 2019:** Алексова, Кр. За процеса на граматикализация на *един* в полето на неопределеността. – В: *Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*, XXXII. София: „Проф. Марин Дринов“, 160–199.
- Алексова 2020:** Алексова, Кр. Типология на взаимоотношенията между граматическите категории в българския език. – В: *Български език*, LXVII, Приложение, 109–130.
- Алексова 2021:** Алексова, Кр. Иновационни процеси и граматикализация. – В: *Български език*, LXVIII, Приложение, 50–72.
- Анселм 2008:** Анселм, Архиепископ Кентърбърийски. За граматика. – В: Анселм, Архиепископ Кентърбърийски. *Избрани произведения*, прев.: Г. Каприев и Р. Стоянов. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 255–284.

- Асенова 2002:** Асенова, П. *Балканско езиковедие. Основни проблеми на балканския езиков съюз*. Велико Търново: Фабер.
- Ахманова 1966:** Ахманова, О. С. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Советская энциклопедия.
- Бенвенист 1974:** Бенвенист, Е. Природа местоимений. – В: *Общая лингвистика*. Москва: Прогрес, 285–291. [Benveniste, E. La nature de pronoms, – In: For R. Jakobson, La Haye: Mouton, 1956].
- Благоева 2017:** Благоева, Д. Аз съм един от хората, който..., 21 юли, 2017; https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/az-sam-edin-ot-horata-koyto-v/.
- Буров 1990/2019:** Буров, Ст. Веществените съществителни в количествен аспект (Езикови средства за изразяване на дискретност на вещественния континуум). – В: *Български език*, XL, № 2, 114–120, преработен вариант в Буров (2019), 191–202.
- Буров 2004:** Буров, Ст. *Познанието в езика на българите*. Велико Търново: Фабер.
- Буров 2008/2019:** Буров, Ст. Дуалните съществително имена в българския език. – В: *Български език*, LV, № 2, 58–69; преработен вариант в Буров (2019), 161–173.
- Буров 2015 /2019:** Буров, Ст. Тенденции и промени в съвременната българска граматика. – В: *Български език*, LXII, № 3, 7–24; преработен вариант в Буров (2019), 71–85.
- Буров 2019:** Буров, Ст. *Studia Grammatica Bulgarica*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.
- Буров 2020:** Буров, Ст. Зависимост и йерархия между граматичните системи. – В: *Български език*, LXVII. Приложение, 20–33.
- Буров 2021:** Буров, Ст. Когнитивният фактор за граматическите изменения. – В: *Български език*, LXVIII. Приложение, 30–49.
- Вълчев 2009:** Вълчев, Б. *От историята на българския книжовен език към теорията на книжовните езици*. София: Оксиарт.
- Гинина 1987:** Гинина, Ст. Изразяване на категорията неопределеност на имената в съвременния български език. – В: *Втори международен конгрес по българистика. Доклади, т. 3. Съвременен български език*. София: Издателство на БАН, 447–454.
- ГСБКЕ 2 1983:** *Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. II. Морфология*. София: Издателство на БАН.
- ГСБКЕ 3 1983:** *Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. III. Синтаксис*. София: Издателство на БАН.
- Еко 2003/2021:** Еко, У. *Да кажеш почти същото. Опити в полето на превода*. София: Colibri. [Eco, U. *Dire quasi la stessa cosa*, 2003, 2017].
- Зидарова 2018:** Зидарова, В. *Семантика и прагматика на именната детерминация в българския език*. Пловдив: Коала прес.
- Иванова 1983:** Иванова, К. Взаимоотношения между аспектиалността и партиитивността на синтаксическом равнище. – В: *Вопросы языкознания*, № 2, 51–58.
- Ковачева 2020:** Ковачева, М. Наречието *там* в прагматичния контекст на граматикализираната употреба на *дето*. – В: *Съпоставително езиковедие/Contrastive Linguistics*, XLV, № 4, 40–69.
- Коева 2019а:** Коева, Св. Типология на рестриктивните и нерестриктивните изречения в български. – В: *Български език*, LXVI, Приложение, 49–76.
- Коева 2019б:** Коева, Св. Характеристика на съществителното като присъединяваща част за релативни изречения в български. – В: *Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*, кн. XXXII, 217–245.

- Крумова-Цветкова 2007:** Крумова-Цветкова, Л. *Семантичната категория количество и нейното изразяване в българския език*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Куцаров 2007:** Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“.
- Личева и Дачева 2012:** Личева, А. и Г. Дачева. *Кратък речник на литературните и лингвистичните термини*. София: Колибри.
- Маровска 2013:** Маровска, В. *Референция и рефериране в света на езика*. Пловдив.
- Маслов 1982:** Маслов, Ю. С. *Грамматика на българския език*. София: Наука и изкуство.
- Мирчев 1958/1978:** Мирчев, К. *Историческа граматика на българския език*. 3. изд. София: Наука и изкуство.
- Мурдаров 2019:** Мурдаров, В. *Разни нови езикови съвети*. София: Black Flamingo Publishing.
- Николаев 2001:** Николаев, Б. *Българските числителни*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Ницолова 1986:** Ницолова, Р. *Българските местоимения*. София: Наука и изкуство.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Осенова 1999/2001:** Осенова, П. *Функциониране на неопределителните местоимения от реда еди-*. – В: *Български език*, 1999, № 5; *LiterNet* 2001.
- Осенова 2007:** Осенова, П. *Въпросът за опората и депендентите в българските атрибутивни именни групи от гледна точка на Опорната фразова граматика (ОФГ)*. – В: *Praha: Opera Slavica*, XVII/4, 29–40.
- Осенова 2015:** Осенова, П. *Размисли върху разколебаването на граматическите норми*. – В: *Език и литература*, № 3–4, 94–102.
- Осенова 2017:** Осенова, П. *Именните групи от типа NN в българския език*. – <http://bultreebank.org/wp-content/uploads/2017/04/NNfrazi.pdf>.
- Осенова 2019:** Осенова, П. *Типове несъгласуване между подлога и сказуемото в българския език*. – В: *AUT INVENIAM VIAM, AUT FACIAM*. Сб. в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров. М. Илиева (ред.) и др. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 202–209.
- Пашов 1965:** Пашов, П. *Глаголи с местоименни корени в българския език (Към въпроса за характера на местоименията като част на речта)*. – В: *Годишник на Софийския университет. Филологически факултет*, т. LIX, 2, 469–473.
- Пенчев 1984:** Пенчев, Й. *Строеж на българското изречение*. София: Наука и изкуство.
- Пенчев 1993:** Пенчев, Й. *Български синтаксис. Управление и свързване*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство.
- Пенчев 1998:** Пенчев, Й. *Синтаксис на съвременния български книжовен език*. Пловдив: ИК „Вечерник“ – Асеновград.
- Плунгян 2003:** Плунгян, В. А. *Общая морфология. Введение в проблематику*. Москва: Едиториал УРСС.
- Попов 1960:** Попов, К. *За някои по-особени случаи на синтактичното съгласуване на сказуемото с подлога*. – В: *Български език и литература*, № 1, 9–19.
- Попов 1962/1963:** Попов, К. *Съвременен български език. Синтаксис*. 2. изд. (1963). София: Наука и изкуство.
- Попов 1964/1988:** Попов, К. *Синтактичното съгласуване в българския език*. София: Наука и изкуство (2. изд. София: Народна просвета).

- Радева 2019:** Радева, В. Логическо и граматическо в речевата изява. – В: *Българска реч*, XXV, № 2–3, 11–19.
- Радева 2019а:** Радева, В. *Българският език и науката за него. Избрани езиковедски трудове*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- РБЕ 1984:** *Речник на българския език*. Т. 4. София: Издателство на БАН.
- РБЕ 2002:** *Речник на българския език*. Т. 11. София: Издателство на БАН.
- Ро Хауге 1984:** Ро Хауге, Х. „Думи-заместители“ в българския език. – В: *Съвременна България*. Т. 5. София: Издателство на БАН.
- Русинов и Георгиев 2000:** Русинов, Р. и Ст. Георгиев (ред.). *Енциклопедия на българския език*. Велико Търново: ИПК „Свети Евтимий Патриарх Търновски“.
- Стаменов 1985:** Стаменов, Хр. За употребата на *един* като показател за неопределеност в българския език в сравнение с английски. – В: *Език и литература*, № 3, 33–44.
- Стаменов 1987:** Стаменов, Хр. Показателят за неопределеност *един* и предикативната именна фраза. – В: *Втори международен конгрес по българистика, София, 23 май – 3 юни 1986. Доклади, т. 3. Съвременен български език*. БАН, 430–441.
- Стаменов 2020:** Стаменов, Хр. Разклатено съгласуване по число (*един от... , който...*) и функциите на *един*. Доклад, представен на Седми форум „Българска граматика“, 22 октомври 2020 г.; <https://www.youtube.com/watch?v=KlFE-Ut0ZYE>.
- Стаменов 2020а:** Стаменов, Хр. Отново за логическо и граматическо в речта. – В: *Българска реч*, XXVII, № 2–3, 9–18.
- Стаменов 2021:** Стаменов, Хр. Число и определеност на квантифициращата и квантифицираната фраза в партитивни конструкции с предлога *от*. – В: *Български език*, LXVIII, Приложение (под печат).
- Станева 2000:** Станева, Хр. Синтактично съгласуване. – В: Русинов, Р. и Ст. Георгиев (ред.). *Енциклопедия на българския език*. Велико Търново: ИПК „Свети Евтимий Патриарх Търновски“, 433–434.
- Станков 1995:** Станков, В. Семантични особености на категорията неопределеност на имената в българския език. – В: *Проблеми на граматичната система на българския език*, 1. Съст. В. Станков. София: АИ „Проф. М. Дринов“, 87–150.
- Стоянов 1964:** Стоянов, Ст. *Грамматика на българския книжовен език. Фонетика и морфология*. София: Наука и изкуство.
- Търпоманова 2020:** Търпоманова, Е. *Функции на местоименията в балканските езици*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Харвег 1978:** Харвег, Р. Редуцированная речь. – В: *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. VIII. Лингвистика текста. Москва: Прогресс, 388–401 (= Harweg, R. Reduzierte Rede. – In: *Linguistics*, 80, 1972, 44–55).

References

- Aleksova 2019:** Aleksova, Kr. Za protsesa na gramatikalizatsiya na *edin* v poletoto na neopredelenostta. – In: *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“*, kn. XXXII. Sofia: „Prof. Marin Drinov“, 160–199.
- Aleksova 2020:** Aleksova, Kr. Tipologiya na vzaimootnosheniyata mezhdu gramaticheskite kategorii v balgarskiya ezik. – In: *Balgarski ezik*, LXVII. Prilozhenie, 109–130.
- Aleksova 2021:** Aleksova, Kr. Inovatsionni protsesi i gramatikalizatsiya. – In: *Balgarski ezik*, LXVIII. Prilozhenie, 50–72.

- Anselm 2008:** Anselm, Archbishop of Canterbury. For grammar. – In: Anselm, Archbishop of Canterbury. *Selected works*, trans.: G. Kapriev and R. Stoyanov. Sofia: „St. Kliment Ohridski“, 255–284
- Asenova 2002:** Asenova, P. *Balkansko ezikoznanie. Osnovni problemi na balkanskiya ezikov sayuz*. Veliko Tarnovo: Faber.
- Ahmanova 1966:** Ahmanova, O. S. *Slovar' lingvisticheskikh terminov*. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.
- Baerman 2006:** Baerman, M. Syncretism. – In: Brown, K. (ed.). *Encyclopedia of Language & Linguistics*. 2nd edition. Elsevier Ltd, 363–366.
- Bauer 2003:** Bauer, L. *Letter in Linguist List* <https://linguistlist.org/issues/14/14-1954/>
- Benvenist 1974:** Benvenist, E. Priroda mestoimenii. – In: *Obshchaya lingvistika*. Moskva: Progres, 285–291. [Benveniste, E. La nature de pronoms. – In: For R. Jakobson, La Haye, Mouton, 1956].
- Blagoeva 2017:** Blagoeva, D. Az sam edin ot horata, koyto..., 21 yuli, 2017. – https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/az-sam-edin-ot-horata-koyto-v/.
- Bolinger 1977:** Bolinger, D. *Meaning and Form*. London and New York: Longman.
- Burov 1990/2019:** Burov, St. Veshtestvenite sashtestvitelni v kolichestven aspect (Ezikovi sredstva za izrazyavane na diskretnost na veshtestveniya kontinuum). – In: *Balgarski ezik*, XL, 2, 114–120, also in: Burov (2019), 191–202.
- Burov 2004:** Burov, St. *Poznaniето v ezika na balgarite*. Veliko Tarnovo: Faber.
- Burov 2008/2019:** Burov, St. Dualnite sashtestvitelni imena v balgarskiya ezik. – In: *Balgarski ezik*, LV, № 2, 58–69; – also in: Burov (2019), 161–173.
- Burov 2015/2019:** Burov, St. Tendentsii i promeni v savremennata balgarska gramatika. – In: *Balgarski ezik*, LXII, № 3, 7–24; also in: Burov (2019), 71–85.
- Burov 2019:** Burov, St. *Studia Grammatica Bulgarica*. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.
- Burov 2020:** Burov, St. Zavisimost i yerarhiya mezhdu gramatichnite sistemi. – In: *Balgarski ezik*, LXVII. Prilozhenie, 20–33.
- Burov 2021:** Burov, St. Kognitivniyat faktor za gramaticheskite izmeneniya. – In: *Balgarski ezik*, LXVIII. Prilozhenie, 30–49.
- Comrie 1998:** Comrie, B. Rethinking the typology of relative clauses. – In: *Language Design*, 1, 59–86.
- Corbett 1983:** Corbett, G. *Hierarchies, Targets and Controllers. Agreement Patterns in Slavic*. London & Canberra: Croom Helm.
- Corbett 1991:** Corbett, G. *Gender*. Cambridge: CUP.
- Corbett 2006:** Corbett, G. *Agreement*. Cambridge: CUP.
- Cornish 2018:** Cornish, F. Revisiting the system of English relative clauses: structure, semantics, discourse functionality. – In: *English Language and Linguistics*, 22, 431–456.
- Cruse 1986:** Cruse, D. A. *Lexical Semantics*. Cambridge: CUP.
- Downing and Lock 2002:** Downing, A. and Lock, P. *A University Course in English Grammar*. London & New York: Routledge.
- Dyer 2018:** Dyer, D. “One of a kind”: when specificity breeds duplicity. – In: *Language Close Up*. Papers in Honour of Christo Stamenov. Ed. by M. Kovatcheva. Sofia: Sofia University Press, 68–81.
- Eko 2003/2021:** Eko, U. *Da kazhesh pochti sashtoto. Opiti v poletoto na prevoda*. Sofia: Colibri. [Eco, U. Dire quasi la stessa cosa, 2003, 2017].

- Fiorentino 2007:** Fiorentino, G. European Relative clauses and the uniqueness of the Relative Pronoun Type. – In: *Rivista di Linguistica* 19.2, 263–291.
- Fischer 2008:** Fischer, Olga. On analogy as the motivation for grammaticalization. – In: *Studies in Language*, vol. 32, 336–382.
- Fowler 1965:** Fowler, H. W. *A Dictionary of Modern English Usage*. 2nd ed. revised by Sir Ernest Gowers, 1st ed. 1926. Oxford: At the Clarendon Press.
- Friedman 1976:** Friedman, V. The Question of the Bulgarian Indefinite Article. – In: *Bulgaria, Past and Present*. Ed. by T. Butler. Columbus, OH, Slavica, 334–340.
- Ginina 1987:** Ginina, St. Izrazyavane na kategoriyata neopredelenost na imenata v savremenniya balgarski ezik. – In: *Vtori mezhdunaroden kongres po balgaristika. Dokladi, t. 3. Savremeneni balgarski ezik*. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 447–454.
- GSBKE 2 1983:** *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik, t. II. Morfologiya*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- GSBKE 3 1983:** *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik, t. III. Sintaksis*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Harveg 1978:** Harveg, R. Redutsirovannaya rech'. – In: *Novoe v zarubezhnoi lingvistike*. Vyp. VIII. Lingvistika teksta. Moskva: Progress, 388–401. (= Harveg, R. Redizierete Rede. – In: *Linguistics*, 80, 1972, 44–55).
- Hristov 2021:** Hristov, B. *Agreement and Case Assignment in the Context of Nominal Coordination and Beyond*. Sofia: Paradigma.
- Heine and Kuteva 2002:** Heine, B. and Kuteva, T. *World Lexicon of Grammaticalization*, Cambridge, CUP.
- Huddleston and Pullum 2002:** Huddleston, R., and Pullum, G. K. (eds.) *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: CUP.
- Ilyish 1971:** Ilyish, B. *The Structure of Modern English*. Leningrad: Prosveshchenie.
- Ivanova 1983:** Ivanova, K. Vzaimootnosheniya mezhdu aspektual'nost'yu i partitivnost'yu na sintaksicheskome urovne. – In: *Voprosy yazikoznaniya*, № 2, 51–58.
- Koerner 1998:** Koerner, E. F. K. Noch einmal on the History of the Concept of Language as a “Système où tout se tient”. – In: *Cahiers Ferdinand de Saussure*, 51, 203–221.
- Koeva 2019a:** Koeva, Sv. Tipologiya na restriktivnite i nerestriktivnite izrecheniya v balgarskiya ezik. – In: *Balgarski ezik*, LXVI. Prilozhenie, 49–76.
- Koeva 2019b:** Koeva, Sv. Harakteristika na sashtestvitelnoto kato prisaedinyavashta chast za relativni izrecheniya v balgarski. – In: *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“*, kn. XXXII, 217–245.
- Koptjevskaja-Tamm 2006:** Koptjevskaja-Tamm, M. Partitives. – In: Brown, K. (ed.). *Encyclopedia of Language & Linguistics*. 2nd ed. Elsevier Ltd., 217–220.
- Kovatcheva 2012:** Kovatcheva, M. *Spontaneous Spoken Language and Linguistic Theory*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Kovacheva 2020:** Kovacheva, M. Narechieto *tam* v pragmatichniya kontekst na gramatikaliziranata upotreba na *deto*. – In: *Sapostavitelno ezikoznanie / Contrastive Linguistics*, XLV, № 4, 40–69.
- Krumova-Tsvetkova 2007:** Krumova-Tsvetkova, L. *Semantichnata kategoriya kolichestvo i neynoto izrazyavane v balgarskiya ezik*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.
- Kutsarov 2007:** Kutsarov, I. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya*. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“.

- Licheva i Dacheva 2012:** Licheva, A. i Dacheva, G. *Kratak rechnik na literaturnite i lingvisticните termini*. Sofia: Kolibri.
- Marovska 2013:** Marovska, V. *Referentsiya i referirane v sveta na ezika*. Plovdiv.
- Maslov 1982:** Maslov, Yu. *Gramatika na balgarskiya ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Matthews 1977:** Matthews, P. H. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford & New York: OUP.
- Miller 2006:** Miller, J. Relative Clauses in Spoken discourse. – In: Brown, K. (ed.) *Encyclopedia of Language and Linguistics*. 2nd ed. Elsevier Science, 81–91.
- Mirchev 1958/1978:** Mirchev, K. *Istoricheska gramatika na balgarskiya ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Mithun 2002:** Mithun, M. An invisible hand at the root of causation: The role of lexicalization in the grammaticalization of causatives. – In: Wischer, I. and Diewald, G. (eds.). *New Reflections on Grammaticalization. Typological Studies in Language*, vol. 49. John Benjamins B. V., 237–258.
- Molhova 1986:** Molhova, J. *The Noun. A Contrastive English-Bulgarian Study*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Murdarov 2019:** Murdarov, V. *Razni novi ezikovi saveti*. Sofia: Black Flamingo Publishing.
- Nikolaev 2001:** Nikolaev, B. *Balgarskite chislitelni*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Nitsolova 1986:** Nitsolova, R. *Balgarskite mestoimeniya*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Nitsolova 2008:** Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Norde 2011:** Norde, M. Degrammaticalization. – In: Narrog, H. and Heine, B. (eds.). *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Oxford: OUP, 475–487. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199586783.001.0001.
- Osenova 1999/2001:** Osenova, P. Funktsionirane na neopredelitelните mestoimeniya ot reda *edi-*. – In: *Balgarski ezik*, 1999, № 5; LiterNet 2001.
- Osenova 2007:** Osenova, P. Vaprosat za oporata i dependentite v balgarskite atributivni konstruktsii ot gledna tochka na Opornata frazova gramatika (OFG). – In: *Praha: Opera Slavica*, XVII/4, 29–40.
- Osenova 2015:** Osenova, P. Razmisli varhu razkolebavaneto na gramaticheskите normi. – In: *Ezik i literatura*, № 3–4, 94–102.
- Osenova 2017:** Osenova, P. *Imennite grupi ot tipa NN v balgarskiya ezik*. <http://bultreebank.org/wp-content/uploads/2017/04/NNfrazi.pdf>.
- Osenova 2019:** Osenova, P. Tipove nesaglasuvane na podloga i skazuemoto v balgarskiya ezik. – In: *A UT INVENIAM VIAM, AUT FACIAM*. Sb. v chest na chl.-kor. prof. d.f.n. Stoyan Burov. (eds.) M. Ilieva et al. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 202–209.
- Pashov 1965:** Pashov, P. Glagoli s mestoimenni koreni v balgarskiya ezik (Kam vaprosa za haraktera na mestoimennyata kato chast na rechta). – In: *Godishnik na Sofiyskiya universitet. Filologicheski fakultet*, t. LIX, 2, 469–473.
- Penchev 1984:** Penchev, Y. *Stroezh na balgarskoto izrechenie*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Penchev 1993:** Penchev, Y. *Balgarski sintaksis. Upravlenie i svarzvane*. Plovdiv: Plovdiv University Press.
- Penchev 1998:** Penchev, Y. *Sintaksis na savremenniya balgarski knizhoven ezik*. Plovdiv: IK „Vechernik“ – Asenovgrad.

- Plungyan 2003:** Plungyan, V. A. *Obshchaya morfologiya. Vvedenie v problematiku*. Moskva: Editorial URSS.
- Popov 1960:** Popov, K. Za nyakoi po-osobeni sluchai na sintaktichnoto saglasuvane na skazuemoto s podloga. – In: *Balgarski ezik i literatura*, № 1, 9–19.
- Popov 1962 / 1963:** Popov, K. *Savremenen balgarski ezik. Sintaksis*. 2nd ed. (1st ed. 1962). Sofia: Nauka i izkustvo.
- Popov 1964/1988:** Popov, K. *Sintaktichnoto saglasuvane v balgarskiya ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo (2nd ed. Sofia: Narodna prosveta).
- Radeva 2019:** Radeva, V. Logichesko i gramatichesko v rechevata izyava. – In: *Balgarska rech*, XXV, № 2–3, 11–19.
- Radeva 2019a:** Radeva, V. *Balgarskiya ezik i naukata za nego. Izbrani ezikovedski trudove*. Sofia: Sofia University Press.
- RBE 1984:** *Rechnik na balgarskiya ezik*, t. 4. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- RBE 2002:** *Rechnik na balgarskiya ezik*, t. 11. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Ro Hauge 1984:** Ro Hauge, H. „Dumi-zamestiteli“ v balgarskiya ezik. – In: *Savremenna Balgariya*, t. 5. Sofia: BAN.
- Rusinov and Georgiev 2000:** Rusinov, R. and St. Georgiev (eds.). *Entsiklopediya na balgarskiya ezik*. Veliko Tarnovo: IPK „Sveti Evtimiy Patriarh Tarnovski“.
- Seržant 2021:** Seržant, I.A. Typology of partitives. – In: *Linguistics*, 59 (4), 881–947.
- Shurbanov 2002:** Shurbanov, A. Translation across Gender Discrepancies. – In: *Textus*, XV, 45–64.
- Stamenov 1985:** Stamenov, Hr. Za upotrebata na *edin* kato pokazatel za neopredelenost v balgarskiya ezik v sravnenie s angliiski. – In: *Ezik i literatura*, № 3, 33–44.
- Stamenov 1987:** Stamenov, Hr. Pokazatelyat za neopredelenost *edin* i predikativnata imenna fraza. – In: *Vtori mezhdunaroden kongres po balgaristika, Sofia, 23 may – 3 juni 1986. Dokladi, t. 3, Savremenen balgarski ezik*. BAN, 430–441.
- Stamenov 2020:** Stamenov, Hr. Razklateno saglasuvane po chislo (*edin ot..., koyto...*) i funktsiite na *edin*. Paper presented at the 7th Bulgarian Grammar Forum, 22 October 2020. – <https://www.youtube.com/watch?v=KlIfE-Ut0ZYE>.
- Stamenov 2020a:** Stamenov, Hr. Otnovo za logichesko i gramatichesko v rechta. – In: *Balgarska rech*, XXVII, № 2–3, 9–18.
- Stamenov 2021:** Stamenov, Hr. Chislo i opredelenost na kvantifitsirashtata i kvantifitsiranata fraza v partitivni konstruksii s predloga *ot*. – In: *Balgarski ezik*, LXVIII. Prilozhenie, (forthcoming).
- Staneva 2000:** Staneva, Hr. Sintaktichno saglasuvane. – In: Rusinov, R. and St. Georgiev (eds.). *Entsiklopediya na balgarskiya ezik*. Veliko Tarnovo: IPK „Sveti Evtimiy Patriarh Tarnovski“, 433–434.
- Stankov 1995:** Stankov, V. Semantichni osobensosti na kategoriyata neopredelenost na imenata v balgarskiya ezik. – In: *Problemi na gramatichnata sistema na balgarskiya ezik*, 1. (ed. V. Stankov). Sofia: AI „Prof. M. Drinov“, 87–150.
- Stoevsky 2019:** Stoevsky, A. Status and uses of *edin* ‘one’ in Contemporary Bulgarian. – In: *Annual of Sofia University „St. Kliment Ohridski“*. Faculty of Classical and Modern Philology, Vol. 112, 177–219.
- Stoyanov 1964:** Stoyanov, St. *Gramatika na balgarskiya knizhoven ezik. Fonetika i morfologiya*. Sofia: Nauka i izkustvo.

- Tarpomanova 2020:** Tarpomanova, E. *Funktsii na mestoimeniyata v balkanskite ezitsi*, Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Trask 1993:** Trask, R. L. *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*. London & New York: Routledge.
- Valchev 2009:** Valchev, B. *Ot istoriyata na balgarskiya knizhoven ezik kam teoriyata na knizhovnite ezitsi*. Sofia: Oksiart.
- Weinert 2004:** Weinert, R. Relative Clauses in Spoken English and German – Their Structure and Function. – In: *Linguistische Berichte* 197, 3–51.
- Willis 2016:** Willis, D. Degrammaticalisation. – In: Ledgeway, A. & Roberts, I. (eds.). *Cambridge Handbook of Historical Syntax*. Cambridge: CUP.
- Zidarova 2018:** Zidarova, V. *Semantika i pragmatika na imennata determinatsiya v balgarskiya ezik*. Plovdiv: Koala press.

Доц. д-р Христо Стаменов
Факултет по класически и нови филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15
1504 София, България
stamenov@uni-sofia.bg
<https://orcid.org/0000-0001-5762-9350>

Assoc. Prof. Christo Stamenov, PhD
Faculty of Classical and Modern Philology
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
15 Tsar Osvoboditel Blvd.
Sofia 1504, Bulgaria
stamenov@uni-sofia.bg
<https://orcid.org/0000-0001-5762-9350>